

5661

CAIUS BARDOȘI

Doctor în drept

Diplomat al Institutului de Inalte Studii Internaționale din Paris

REVIZIONISMUL MAGHIAR

— în lumina istoriei politice și diplomatice —

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Tipografia „UNIREA“ Brașov, Str. Lungă No. 20
1932.

CAIUS BARDOȘI

Doctor în drept

Diplomat al Institutului de Inalte Studii Internaționale din Paris

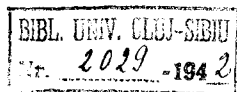
REVIZIONISMUL MAGHIAR

— în lumina istoriei politice și diplomatice —

5661

BCU Cluj / Centrul de Cercetare Literară Cluj
Extras din Revista „Țara Bârsei” Cluj

Revizionismul maghiar

— în lumina istoriei politice și diplomatice —

Politica internațională este dominată de o nevroză ce se manifestă prin curente de opinii variabile și contradictorii. Noul echilibru european, creat prin tratatele de pace, este, încă, neconsolidat. În mod firesc, sacrificății acestui nou echilibru sunt nemulțumiți. Sistemul tratatelor de pace a provocat o reacțiune. Reacțiunea se lățește prin propagandă și agitație. Astfel s'a născut revizionismul, adecă lupta pentru revizuirea tratatelor.

Presiunea crizei economice actuale pare a fi slăbit conceptul clasic al sanctității obligațiilor contractuale, nu numai în dreptul privat, ci și în domeniul politic. Popoarele, însetate după stabilitate și liniște, încearcă să elimine nemulțumirile politice, pentru a deschide noi orizonturi unei cooperări internaționale. Pe această cale, se speră a se ajunge la o refacere a încrederii sdruncinate și la o așanare a vieții economice paralizate.

În aceste circumstanțe, modificarea tratatelor de pace a devenit un subiect de actualitate. Conferința dela Lausanne a lichidat problema reparațiilor, una din sarcinile cele mai importante, impuse învinșilor războiului mondial, trecându-se la o formulă de lichidare prin compensațiuni.

Revizionismul nu s'a oprit, însă, aici. Abolirea totală a compensațiilor financiare, suprimarea culpabilității la provocarea războiului mondial, egalitate de drepturi în domeniul înarmărilor, sunt noile baterii de asalt ale revizionismului. Iar centrul de atac rămâne ideea restaurării teritoriale a țărilor mutilate prin tratatele de pace.

Aici, Ungaria joacă un rol de mare vedetă. Cu prodigialitate megalomană, s'a montat, pe scena opiniei internaționale, patetica tragedie intitulată „*Csonka Magyarország*“. Adevărat că cheltuelile acestei înscenări s'au acoperit din împrumuturile largi ale străinilor păcăliți. Astăzi, finanța internațională începe să înțeleagă că enormele ei investiții din Ungaria, destinate unor scopuri constructive și productive, s'au irosit în fum de tămâie patriotică, la altarul propagandei revizioniste.

Totuși, milioanele de pengő, risipite în toate centrele Europei și ale Americii, au isbutit să încolțească ideea revizionismului maghiar. La Roma, Londra, Washington, există lume care simpatizează, pe față, cu revendicările Ungariei. Urmărind de-

strămarea Micei Antante francofile și penetrațiunea influenței italiene în Europa Centrală, iar, de altă parte, modificarea statului colonial african și expansiunea imperialistă a fascismului, — *Mussolini* încurajează, metodic și persistent, ideea revizionistă.

Anglia oficială are tot interesul să apere intangibilitatea tratatelor, care îi asigură egemonia mondială. Supremația britanică în India răsvrătită a lui Gandhi, în China sfâșiată de lupte militare și civile, în Egiptul curenților Wafdiste, în Irlanda succesionistă a lui de Valera, în Malta italo-filă, în toate domeniile emancipate, — depinde, pretutindeni, de respectarea tratatelor, care au consacrat dominațiunea planetară a „*Union Jack*”-ului. Asta este politica oficială.

De altă parte, un magnat influent de presă, ilustrată și senzațională, *Lordul Rothemeere*, cunoscut și sub porecla de „*press-lord of Fleet-Street*” (lordul presei din Strada Sărindarului a Londrei) a înțeles că revizionismul maghiar este „*a good business*”. În definitiv, situațiunea materială și influența morală a unui *Protector suprem al Ungariei* nu este un lucru de disprețuit. Mai ales când, în Anglia, lordul nu joacă nici un rol politic. Nimeni nu știe cărui partid aparține. Și așa, lordul din Fleet-Street strecoară, între matchuri de golf sau cricket și crime raportate dela Scotland-Yard, între fotografiile de stele cinematografice și romane seriale, — câte un lantrefileu concentrat de propagandă maghiarofilă.

Prin urmare, în Anglia, politica oficială a Foreign-Office-ului este prudentă și rezervată, dacă nu chiar militant antirevizionistă. Inșă, o secțiune a presei agită, intermitent, o campanie simpatizantă cu revizionismul maghiar.

Au trecut peste o sută de ani, de când Președintele Statelor-Unite, *J. Monroe*, și-a rostit istoricul său discurs, prin care preconiza drepturile Americanilor de-a stăpâni America, fără a tolera un amestec străin; însă, de altă parte, fără a angaja politica externă americană în complicațiunile internaționale ale lumii vechi. Războiul mondial a rupt, pentru o scurtă perioadă, această tradiție de indiferență și non-intervenție americană, față de Europa. După războiu, politica *Casei Albe* a revenit la vechea ei izolare. De aceea, America oficială, cel puțin la aparență, se desinteresează față de agitațiunile revizioniste sau anti-revizioniste.

Inșă, politica externă americană nu este condusă numai de Preșident și de Secretarul de Stat. Democrația americană a instituit un control parlamentar suveran asupra afacerilor străine. Mai ales Senatul joacă un rol decisiv, în acest domeniu. Senatul este condus, în ce privește raporturile internaționale, de

faimosul „*Foreign Relations Committee*“.¹⁾ Or, unul din senatorii cei mai influenți și cei mai combativi ai acestui comitet, este senatorul *Borah*. Acest senator, de altcum veșnic opoziționist, pare a fi un aderent al revizionismului. Cazul lui este, încă, izolat. Iar opiniunile lui nu au pătruns în Casa Albă. Totuși, propaganda revizionistă, în special maghiară, este foarte activă în masele americane.

Pe scurt, *Mussolini în Italia, Rothermeere în Anglia și Borah în America s'au constituit în șampioni ai revizionismului*. Evident, acțiunea lor este contrabalansată de alte interese politice. Spre pildă, revizionismul lui Mussolini nu va consimți niciodată la cesiunea Tirolului, pe care Austria îl consideră german. Chiar un „*Anschluss*“ austro-german întâmpină opoziția hotărâtă a Dictatorului din *Palazzo Chigi*. Prin urmare, revizionismul italian este cam echivoc, pentru a nu-l califica machiavelic.

Dar, cu toate acestea, *ofensiva revizionistă este o realitate internațională*. Berlinul, Budapesta și Sofia au găsit puncte de sprijin la Roma, Londra și Washington. *În fața ofensivei, apărarea devine un imperativ categoric*.

Trebuie să recunoaștem, însă, că apărarea anti-revizionistă este slab organizată. Învingătorii dorm pe laurii victoriei, cu conștiința liniștită a dreptății seculare, care a fost consacrată prin tratatele pe pace. Decât, această atitudine nu este lipsită de riscuri, într'o atmosferă internațională încărcată cu posibilități potențiale de schimbări neprevăzute. De aceea, repetăm : apărarea trebuie grabnic și solid organizată.

Chiar fără a recurge la o propagandă deșanțată și exagerată, care să devină o obsesie plictisitoare și care să înghită miliarde neproductive, — totuși cuvântul de apărare trebuie rostit apăsat, documentat și convingător. Franța, Polonia și Mica Înțelegere vor trebui să respingă, solidar și energic, atacurile revizionismului. Iar România are datoria supremă de-a susține, împreună cu Jugoslavia și Cehoslovacia, propaganda antirevizionistă, contra Ungariei.

*

Un bun cunoscător al Ungurilor : Raoul Chélar.

O propagandă va fi cu atât mai eficientă, cu cât ea se va desfășura la un nivel ridicat de metodă științifică. Polemica ușoară fascinează, însă nu convinge. Numai argumentele, cumdanite și îngrijite, au forța decisivă a persuasiunii serioase.

¹⁾ Asupra controlului parlamentar al politicii externe în Statele-Unite, vezi *Caius Bardoși: Diplomația în trecut și în prezent, Brașov, 1930, pag. 106—112.*

Propaganda va trebui să se sprijine pe o absolută obiectivitate. Or, obiectivitatea este mai bine asigurată dacă ea emană dela observatori imparțiali. În această privință, trebuie să cităm o carte lucidă, recent apărută, care a fost scrisă de un admirabil cunoscător al poporului maghiar și în care sunt acumulate experiențe de decenii ale unei observațiuni directe. Este lucrarea d-lui *Raoul Chélard*, fost redactor la biroul de presă al Ministerului francez de afaceri străine și însărcinat cu misiuni în Ungaria¹⁾. Cele 192 de pagini ale acestei opere remarcabile, pot fi considerate ca primul rechizitor occidental îndreptat împotriva revizionismului maghiar, cu un lux de dovezi irefutabile. Este o publicațiune, care poate servi ca un ghid al contra-ofensivei antirevizioniste.

Chélard, în prefața operei sale, dovedește vasta sa competență de-a trata, cu toată autoritatea, problema maghiară. El și-a cules documentația, zi cu zi, timp de cincizeci de ani. Dispune de „o cunoștință perfectă a psihologiei, cât și a limbei, maghiare”. A făcut observațiuni metodice, de fiecare clipă, a evenimentelor politice, în urma calităților sale de informator al afacerilor ungurești, pe lângă serviciile externe ale Franței, calitate pe care a deținut-o timp de 16 ani. Astfel, a făcut lungi și numeroase vizite în Ungaria. În fine, în timpul războiului, *Chélard* a funcționat ca informator în Elveția, care era centrul de observație a țarilor beligerante.²⁾

Dealtfel, autorul a publicat, încă înainte de războiu, o întreagă bibliotecă asupra Ungariei.³⁾ Prin urmare, competența lui *Chélard*, în cunoașterea Ungariei, este indiscutabilă.

Încă în 1910, *Chélard*, a pornit o campanie de presă, pentru a împiedeca lansarea unui împrumut maghiar de un miliard franci-aur, pe piața Parisului. Campania a fost încoronată de succes. Împrumutul a fost zădărnicit.

Episodul acestui împrumut prezintă un deosebit interes, pentru istoria diplomatică. Ilustrul academician, *Raymond Poincaré*, care a jucat un rol atât de important în viața publică a Franței, descrie afacerea împrumutului maghiar, în memoriile sale, excelent documentate.

¹⁾ *Raoul Chélard, Responsabilité de la Hongrie dans la guerre mondiale. Souvenirs personnels et documents inédits. Editions Brossard. Paris, 1930.*

²⁾ Cf. *Chélard*, op. cit. Avant-Propos, pag. VII.

³⁾ *Raoul Chélard: La Hongrie contemporaine*, Paris, 1891; — *La Hongrie millénaire*, Paris, 1896; — *Guide historique et littéraire de la Hongrie*, Paris, 1900; *La crise hongroise et l'opinion*, Paris 1905; — *Le prétendu séparatisme des Hongrois et la France*, Paris, 1905; — *La dernière alliance franco-hongroise; Louis XIV et Rakoczy II*, Paris, 1906; — *L'Autriche-Hongrie et la France*, Paris, 1914.

Iată mărturia lui *Poincaré*: După ce s'a încheiat convențiunea privitoare la reglementarea situației din Maroc, la data de 4 Noemvrie 1911, Austro-Ungaria „s'a livrat, cinic, față de Franța, le o tentativă de presiune.” A propus Franței un târg. A lăsat să se înțeleagă că, în schimbul acceptării sale, ar dori ca bursa din Paris să se deschidă unor împrumuturi de Stat austriace și maghiare. Ea râvnea de mult această favoare, care ar fi avut ca urmare de-a angaja economiile franceze în cheltuielile militare ale monarhiei. Intermediari suspecti, financiari străini sau proaspăt naturalizați, se agitau mult pentru a stoarce dela guvernul Republicei admiterea acestor valori la cota bursei. Drept răspuns, de *Selves*, pe atunci ministru de externe al Franței, a telegrafiat lui *Croizier*, ambasadorul francez la Viena, următoarele: „*La question des emprunts est une question technique, qui n'a pas de connexion avec l'affaire marocaine.*”

Totuși, contele de *Aehrenthal*, ministrul de externe al Austro-Ungariei, a insistat, într'o convorbire cu *Croizier*, la 18 Noemvrie 1911, asupra importanței celor două împrumuturi separate, de câte 500 milioane de coroane aur, pentru Austria și pentru Ungaria, în schimbul adeviziunii la convențiunea marocană.

Philippe Croizier, care „a cucerit la Viena, în corpur diplomatice, o reputație justificată de eleganță mondenă, respirase, o clipă, fumul gloriei și își pusese în cap de-a repurta, cu Austria un succes.” Imbibat de acest frumos proiect, a trimis d-lui de *Selves*, la 19 și 20 Noemvrie 1911, una după alta, o telegramă, două depeșe și un lung raport, care „nu erau remarcabile nici prin logică, nici prin claritate, și din care se deducea, penibil, această concluzie: că nu trebuie să se răspundă printr'un refuz, cererei de admitere la cotă.”

Când încerci să degajezi, din aceste *rêveries fumenses*, o idee realizabilă, crezi a înțelege că d-l *Croizier* propunea guvernului Republicei de-a atrage Austria într'o conversație, pentru a-i cere garanții contra unei agresiuni a Germaniei. „Nici un demers nu putea să fie mai periculos.”

Croizier „lua, cu o mișcătoare sinceritate, dorințele sale drept realități „ceeace este, după cum zice *Bossuet*, le signe de plus grand dérèglement de l'esprit.”

Câteva zile după aceasta, *Croizier* fiind absent din Viena, *Selves* a primit o importantă depeșă, din 7 Decemvrie 1911, dela însărcinatul cu afaceri, d-l de *Saint-Aulaire*. *Saint-Aulaire* arată cum *Aehrenthal*, impacient de a-și reface prestigiul său personal, atins prin falimentul politicei sale italiene, avea „*tendance à multiplier les coups de sonde de tous côtés, sans cependant s'engager dans aucune direction, mais en s'appliquant à ne s'en fermer aucune.*”

La 20 Decembrie, *Saint-Aulaire* insista: „*Dans les milieux autrichiens on ne dissimule pas que cet emprunt est nécessaire pour l'exécution du programme naval et militaire. On admet le caractère forcément illusoire des garanties qui seraient donnés en sens contraire.*“

Firul, aprins de *Croizier*, continua să ardă „*cu mai mult fum, decât claritate.*“ Guvernul francez a ținut „*à mettre la pied dessus*“ și, la 2 Ianuarie 1912, a dat ziarelor o notă, desmințind că ar fi avut loc vre-o negociere cu privire la împrumuturile austro-ungare.

Aceste sunt antecedentele afacerii împrumutului, descrise de *Poincaré*, așa cum el le-a găsit în momentul când a preluat Ministerul afacerilor străine dela *Caillaux*.¹⁾

Poincaré a observat, bine înțeles, aceeași conduită, ca și *de Selves*, în privința împrumuturilor de Stat, din care imperiul austro-ungar „*și-a făcut doliul.*“

Însă, *Croizier* a revenit la ideea sa de-a plasa, la Paris, un împrumut maghiar de 500 milioane și un împrumut austriac de aceeaș sumă.

Între timp, *Poincaré* a fost pus în gardă, contra iluziilor tenace ale ambasadorului, nu numai din partea lui *Saint-Aulaire*, ci și de către distinsul consul general francez dela Budapesta, *de Fontenay*. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Interesul excepțional, pe care ambasadorul francez îl arăta, față de relațiunile financiare ale Franței și ale monarhiei, a determinat guvernul să-l înlocuiască cu un diplomat „*mai puțin fantezist.*“

Câteva zile după rechemarea lui *Croizier*, însărcinatul cu afaceri, *de Saint-Aulaire*, a raportat lui *Poincaré* că nici un jurnal austriac nu mai făcea nici cea mai mică aluzie la cererile de împrumut.

În acelaș timp, însă, guvernul austro-ungar a făcut un efort extraordinar, la Viena și la Budapesta, pentru a obține votarea noilor legi militare. La Budapesta, afacerea a luat o întorsătură tragică. A reanimat vechiul conflict între drepturile Parlamentului și acelea ale Coroanei. A surescitat opoziția independenților și a cam nemulțumit chiar și partidul compromisului dualist. S'au produs, la Cameră, scene repetate de violență. Președintele, contele *Tisza*, a chemat poliția, a expulsat deputații, a fost aproape atins de un foc de revolver și a impus, „*à la housarde*“, votarea legilor cerute de guvernul comun.

¹⁾ Cf. *Raymond Poincaré, Au Service de la France Neuf Années de Souvenirs I. Le Lendemain d'Agadir. 1912. Paris, 1926, pag. 241—260.*

Era, deci, un fapt stabilit că situațiunea financiară nu permitea, nici la Viena, nici la Budapesta, de-a face imediat față cheltuelilor proiectate de către administrațiunile militare și că, pentru a ieși din această încurcătură, la sfârșitul anului 1911 și la începutul lui 1912, Austria a îndreptat spre Croazier „*pri-viri languroase*.¹⁾

Am reprodus, mai pe larg, câteva extrase din capitolul IX al volumului întâiu din Memoriile, care reoglindesc istoria Franței și Europei, în ajunul și în timpul războiului mondial, așa cum ea a fost trăită de marele bărbat de Stat *Raymond Poincaré*. Am făcut-o aceasta, din două motive. Întâiu, pentru că afacerea împrumuturilor maghiare confirmă culpabilitatea Ungariei la pregătirea războiului mondial. Și în al doilea rând, pentru a arăta că faimoasa campanie de presă a lui *Chélar*d, începută încă în 1910, a dus la zădărnicierea împrumutului în 1911 și 1912.

Deci, *Chélar*d a dat dovadă de perspicacitate politică, ceea ce constituie un titlu de valoare, în plus, pentru lucrarea sa recentă.

*

Atavismul maghiar.

„*Introducere la psihologia maghiară*” este titlul sugestiv al primului capitol din lucrarea lui *Chélar*d. Un spirit de penetrațiune sociologică și psihologică a istoriei se degajează din această savantă și vibrantă expunere introductivă.

Iată cum explică *Chélar*d substratul psihologic al cuceririi Ungariei de către Unguri: Războinici din profesie, ei erau, uneori, lipsiți de lucru și căutau bucurii să-și satisfacă trebuințele de pradă, angajându-se în certuri ce nu-i privea. În cursul unei astfel de expedițiuni, ei au descoperit patria lor de astăzi, ca fiind conformă gusturilor lor. Dealtfel, isgoniți din lăcașurile lor precedente, de către alți năvălitori, ei au cucerit-o, — *ubi bene ibi patria*, — din necesitate de a se adăposti undeva.²⁾

Primii Maghiari erau cu totul pătrunși de despotismul lor asiatic. Erau falși, vicleni, perfizi, lacomi, deci neîncrezători, adeseori sperjuri, soldați excelenți cu condiția de-a fi ținuți sub o disciplină de fier, dornici de bravură, deci orgolioși, transfugi ușori, din interes personal, deci versatili, adorând pompa și ostentațiunea din orgoliu. Maghiarii de azi — continuă *Chélar*d, — ai clasei rămase dominantă, n'au pierdut nimic din caracterul strămoșilor. Toți istoricii sinceri au constatat aceasta. Sub regii lor naționali, sub regii din diferite alte case, sub regimul turcesc,

¹⁾ Ibid, pag. 261—280.

²⁾ *Chélar*d, op. cit., pag. 3.

ca și sub acel al Austriei, trădarea, diviziunea, lipsa de disciplină, sub regi slabi, n'au fost oare factorul principal al tuturor relelor? Cupiditatea, orgoliul nemăsurat, egoismul sălbatec, mărginit, al nobleței ieșita din cuceritorii dela 896, n'au format oare grija cea mai mare atât a regilor, cât și a popoarelor învinse, în cursul secolelor și până în ziua de ieri?¹⁾

Pe urmă, Chélarđ tratează chestiunea convertirei la creștinism a Ungurilor, pe care o prezintă astfel: *Tribul Maghiarilor*, ținut la un sol delimitat, făcând o pată neagră într'un mediu de elemente etnice diferite, neputând continua să trăiască, sub cort, cu sulița în mână, retras față de restul Europei, tratat ca brigand, — *avea nevoie de un suport occidental pentru a se menține în fruntea cuceririi sale*. De aceea, a încheiat o alianță cu Papa. A obținut protecțiunea lui și, în schimb, a întreprins, curajos, opera convertirei poporului său, la catolicismul roman, complectată cu o reformă administrativă, după modelul țărilor occidentale. Deci, convertirea Sf. Ștefan a fost pur și simplu: o afacere politică.²⁾

După ce trece în revistă primele instituțiuni politice și primele monumente ale civilizației maghiare, Chélarđ afirmă că întreaga constituție primitivă a parlamentului s'a menținut până în 1848: ca o adunare de caste privilegiate, asistând, la început, călare, iar mai târziu, în jurul unor mese, deliberând asupra afacerilor naționale, acuzându-se, combătându-se, certându-se asupra șefului sau regelui ce urma a fi ales, criticând gesturile regelui domnitor, refuzându-i sau acordându-i încrederea, — totul sub semnul turbulenței, a nebuniei, („*de la vésanie*“), a diviziunii și a egoismului.

La acestea s'a suprapus zizania provocată de structura funciară a organizării sociale, cunoscută sub instituția numită „*ösiség*“, care a dat naștere la nesfârșite procese și certuri familiare, care toate au influențat caracterul „națiunii“. *Astfel s'a născut un popor de avocați, de certăreți, de partizani, blestămând, calomniind, detestându-se, bănuindu-se, al cărui patriotism, adesea-ori de tapaj, consta în a exploata țara, între camarazi.*³⁾

Nemiloasă este critica lui Chélarđ față de aristocrația maghiară: *In fiecare guvern maghiar, se găsesc, totdeauna, conții, un partid numit al conților, al marilor agrarieni, strălucind prin egoismul lor, prin lăcomia lor de pământ, prin gustul lor de fast și prin prefecta lor inutilitate.*⁴⁾

1) Ibid. pag. 6.

2) Ibid. pag. 8—9.

3) Ibid., pag. 15—17.

4) Ibid., pag. 21.

Din aceste câteva spicuiuri se poate recunoaște cât de bine a pătruns Chélarđ spiritul maghiar și cât de subtile sunt explicațiunile sale de psihologie istorică. Aceste caracterizări critice sunt dovedite cu fapte și elemente istorice, controlate prin filtrul erudiției și al metodei științifice.

*

Ungurii, Turcii și Austriacii.

Capitolul II din cartea lui Chélarđ, un capitol mai mult documentar și informativ, se ocupă de „*Sfârșitul Ungariei suverane și alianța cu Turcii*.” Aici, Chélarđ demonstrează că o legătură psihologică secretă a apropiat pe Unguri și pe Turci. Erau dușmani, însă frați de aceeași origine străveche. Intre ei există un fluid ancestral comun. Odimioară, în Asia, au nomadizat și s'au bătut, cot la cot. Pe urmă, s'au separat. *Turcii orientali s'au dus spre sud, arabizându-se, iar Turcii occidentali, numiți Maghiari, s'au dus spre apus, creștinându-se.*¹⁾

Atitudinea degradantă a aristocrației maghiare, din această epocă, este bine caracterizată de un alt istoric francez, Lefavre: Desmembrarea regatului nu a atins, cu nimic, puterea specifică a aristocrației maghiare. Fiecare va trata, după interesul său, fie cu Austria, fie cu Sultanul, fie cu Regele maghiar, prințul Transilvaniei, ca un suveran independent, trecând dela unul la altul, cu o ușurință de prestidigitator. *Această promiscuitate, departe de a strica acestor înalți baroni, le permitea a se vinde mai scump.* Orice atingere a inviolabilității cabalelor lor era taxată drept înaltă trădare și îi găsea uniți, pentru rezistență. Printr'o savantă repartizare a rolurilor, fiecare familie avea informatori la curțile și în armatele adverse. *Fiecare magnat găsea prieteni la curtea austriacă sau la familiarii Divanului, unde putea intriga, conspira, trăda, calomnia, cu o certitudine aproape completă de impunitate.* S'ar putea numi un mare sindicat de trădare, ai cărui reprezentanți, solid stabiliți la Viena, la Cluj, la Constantinopol, facilitau, pretutindeni, tovarășilor, schimbările de atitudini, reîntrările în grație și rebeliunile.²⁾

Chélarđ trece pe urmă la „*perioada de izolare și de anemie națională*”. *Requiescat in pace* ultimele rămășițe ale Ungariei suverane. După ce a fost o „*nazione bellicosa*”, ea devine o „*nazione indolente*”. Ca și melcul, Ungurul se retrage în carapacea sa, Austria o înfundă, iar el se usucă.

¹⁾ Ibid., pag. 39.

²⁾ Cf. Lefavre, Les Magyars, pendant la domination ottomane en Hongrie, vol. I, p. 177 și Chélarđ, pag 41—2.

Aici, Chélarđ invoacă autoritatea unui istoric maghiar obiectiv, *Béla Grünwald*, care a scris adevăruri crude despre venalitatea și ticăloșia castei conducătoare, a Ungariei de-atunci: „Mulțumindu-se cu avantaje materiale, înalta nobilime devine loialist-aulică, cum se zicea despre Ungurii raliați Impăratului. Niciodată nu s'a văzut un magnat, demisionând din postul său, sacrificându-l, în semn de protestare, contra tratamentului de cenușareasă, aplicat patriei sale. Din potrivă, toți se străduiau a executa, cu zel, ordinele cele mai antinaționale primite dela Viena. *In schimbul avantajelor materiale, erau gata a comite orice nelegiuire, falsificând deciziunile Dietei, supralicitând, închi-zând, condemnând pe oricine desemna puterea. . . .* Câte calamități nu ar fi putut fi cruțate țării, dacă nu s'ar fi găsit totdeauna un Ungur mizerabil, oferindu-se în schimbul unei recompense, celor mai abjecte sarcini de executat, în țara lui. *Kazinski și bătrânul Horváth nu ziceau oare că, totdeauna Ungurii răi, și nu miniștrii nemți, sunt acei ce asasinează națiunea.* Pe lângă neleguirile lor, mai este încă asprimea lor de inimă, lipsa lor de caritate. Niciodată nu s'a văzut o asemenea parcimonie, niciodată ei nu au dat un ban pentru o operă națională.

„Înalta nobilime se ducea la Viena, pentru a se distra, a parada, a face pompă, a se încălzi la soarele imperial. Ea a sfârșit, prin a-și desprețui patria, își trata limba ca un dialect țigănesc, și, uitând-o, s'a desnaționalizat din snobism de curtezan.“¹⁾

Iată cum Chélarđ dovedește, cu mărturia unui istoric maghiar, decadența morală și națională a Ungariei din secolul al XVIII-lea.

*

Revoluția maghiară din 1848.

Foarte interesant și plin de învățăminte este capitolul asupra „*Revoluției maghiare din 1848*“. Aici Chélarđ excelează nu numai prin erudiție livrescă, ci și prin observațiuni și experiențe personale, ceea ce dă o deosebită savoare, de originalitate, concluziunilor sale judicioase. Doar l-a cunoscut personal pe Kossuth și pe mulți „kossuthiști“, fie în exilul lor, fie la Budapesta, pe la sfârșitul secolului al XIX-lea. Este imposibil să reproducem toate amănuntele instructive ale acestui capitol, care poate servi ca un izvor de documentare pentru cunoșterea politice interne, și mai ales externe a Ungariei.

¹⁾ Chélarđ, op. cit. pag. 47--50.

Ne vom mărgini numai la o înșirare a câtorva puncte esențiale din acest capitol : Revoluția franceză din 1789 și Ungurii. — Deșteptarea națională. —

Ungurii confiscă, pentru ei, libertatea popoarelor. — Ce a fost revoluția lor din 1848 ? Megalomania și iluziunile lui Kossuth. — El solicită alianța Franței și a Angliei, a Italiei și a Confederației germanice. — El oferă să facă unitatea Germaniei, expulzând Austria din Confederație. — El numește ambasadori, cari nu sunt primiți : *Teleki* la Paris, *Szalay* și *Pulszki* la Londra. — *Lamartine*, *Drouyn de Lhuys*, *Bastide*, *Lordul Palmerston*, *Louis Bonaparte*, *Blanqui*, *Raspail*, *Ledru-Rollin*, *Cavaignac* și Ungurii. — Kossuth oferă comandamentul trupelor din Ungaria *Ducelui de Aumale*, pentru a fi pe placul lui Bonaparte. — Prefectura de poliție din Paris tratează acest proiect drept o nebunie inocentă. Anglia se servește de Unguri pentru a intimida Austria. — Erorile optice ale Ungurilor. — Revoluția maghiară se sfârșește în Turcia. — Bismarck se folosește de Unguri pentru a urzi proiectele sale de egemonie prusiacă. — El încheie o alianță cu Ungurii contra Austriei. — Legiunea Klapka. — Coroana Ungariei este oferită Prințului Frederic-Carol de Prusia. — Ungurii rămân aliații secreți ai Prusiei, în 1866.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Numai din această fugitivă înșirare de subtitluri, se poate întrezări cât de bogat și de interesant este capitolul lui Chélarde asupra perioadei revoluționare maghiare.

Acum trebuie să traducem numai câteva din reflexiunile sale critice : În cursul evenimentelor din 1848, paroxism inevitabil, inagurat odată cu secolul, Ungurii n'au înțeles că în contradicție cu mișcările revoluționare simultane din Franța și Germania, revoluția lor nu se făcea decât spre profitul unei părți a populației, spre singurul profit al Ungurilor. Astfel s'a produs o spărtură în idealul lor. Dacă ei erau proprietari ai casei, după cum afirmau, atunci legitimitatea acestei proprietăți era contestată de către ceilalți locatari, cari, prin forța aceleiași fermentații de idei, manifestau, la rândul lor, oboseala lor de-a fi tratați ca locatari tolerați.¹⁾

Cetind ziarele maghiare din timpul agoniei acestei revoluții, te-ai crede, după expresia lui Chélarde, „chez des antipodes en démence“ : marea Republică franceză se înarmează, 100,000 de Francezi vor intra în Lombardia pentru a goni pe Austriaci, marina engleză încrușișă Adriatica, cu acelaș scop. Intr'o proclamație către poporul său, Kossuth zice : Războiul Ungariei nu

¹⁾ Chélarde, op. cit. p. 70.

este războiul nostru. Este lupta libertății contra tiranilor. Dumnezeu ne-a ales, pentruca victoria noastră să elibereze popoarele de sclăvie, după cum Christos a eliberat umanitatea.“

Greșelile revoluționarilor maghiari erau funcțiuni ale caracterului lor, conchide *Chélar*d. Ideile lor de libertate erau, inconștient, acelea pe care le-a definit admirabil, în 1808, contele maghiar *Dessewffy*, într'un răspuns dat lui Napoleon I.: „*Ungurii sunt mici tirani, cari nu voesc să fie tiranizați.*“ Fiecare popor are ideea sa proprie despre libertate. Dacă, pentru Francez, a fi liber înseamnă a fi egal superiorului său, pentru Ungur aceasta înseamnă a fi superiorul egalului său („*si, pour le Français, être libre veut dire être l'égal de son supérieur, pour le Magyar cela signifie être le supérieur de son égal.*“¹⁾)

*

Alianța ocultă pruso-maghiară.

Profesorul *Charles Andler* a susținut că *politica de complicitate maghiară cu Germania* ar merita o monografie aparte. Pentru aceasta ar fi nevoie de un specialist.²⁾

Inspirat de această sugestie, *Chélar*d s'a însărcinat să studieze *complicitățile oculte ale Ungurilor cu politica germană*. Înainte de toate, *Chélar*d se urcă la *originile maghiare ale Triplei Alianțe*. BCU Cluj / Central University Library Cluj

După înfrângerea dela 1866, Austria slăbită s'a văzut forțată a-și consolida situația, pentru a se asigura față de un nou dușman și un aliat potențial al Prusiei, care putea deveni Ungaria. Iată originea adevărată și cauza determinantă a compromisului dualist dela 1867, din care a ieșit hibridul organism constituțional al monarhiei bicefale.

Bismarck a înțeles că va reduce influența habsburgică și va întări ascendentul prusiac, dacă se va sprijini pe Unguri. Prin Unguri el voia să domine Austria. De aici conchide *Chélar*d că abandonarea Franței de către Austria, în timpul războiului franco-german din 1870, se datorește Ungurilor, și în special lui *Coloman Tisza*.

De-atunci încolo, predominarea elementului și influenței maghiare asupra politicii externe austro-ungare devine o puternică realitate, exploatată de abilitatea diplomatică a lui *Bismarck*.

În Noemvrie 1871, *Andrássy* ia locul lui *Beust*, în fruntea afacerilor străine a dublei monarhii, „*numire datorită, integral, influenței berlineze.*“ — Iar *Andrássy*, la rândul său, aduce în

1) *Chélar*d, op. cit., pag. 82—6.

2) Prof. Ch. *Andler*, *Le Pangermanisme*, Paris, 1915, pag. 67.

fruntea guvernului maghiar pe *Coloman Tisza*. — Iată, deci, după cum se exprimă *Chélar*d, „*les deux principaux agents de Bismarck au pinacle.*“

Rezultatul acestei influențe este cunoscut: la 7 Octomvrie 1879, *Andrássy* și prințul *de Reuss*, ambasadorul Germaniei la Viena, au semnat tratatul de alianță austro-maghiaro-german, care a devenit baza Triplei Alianțe. Atât ar fi suficient pentru a dovedi originea pruso-maghiară a faimoasei asociații.

Dar mai sunt și alte probe. Consulul general al Germaniei la Budapesta a fost totdeauna un personaj prusiac de marcă. Iar ambasadorul austro-ungar dela Berlin era, *la dorința Germaniei*, un magnat ungar de sânge pur: dela 1871 până la congresul de Berlin din 1878, *contele Ludovic Károlyi*; pe urmă, până la 1892, *contele Emeric Széchenyi*, un intim al lui Bismarck; în fine, *Szögyényi-Marich*, *persona gratissima* pe lângă Wilhelm II, până la 1914.

Wilhelm II spera chiar să acapareze coroana Sf. Ștefan. De aceea, al doilea fiu al Impăratului, *prințul Eitel-Fritz* a învățat să vorbească și să scrie, la perfecție, limba maghiară.

În definitiv, chiar și cei mai „*aulici*“ dintre conducătorii maghiari nu considerau Austria decât ca un *sprîjin provizor* contra turbulenței alogenilor. Adevărata lor speranță era Germania.

*Chélar*d mai povestește cum, în 1879, găsindu-se ca jurnalist în cortegiul lui Wilhelm II, cu prilejul unei „*tapageuse visite*“ a acestuia în Capitala Ungariei, — a avut ocazia să observe atitudinea familiară a generalilor Kaizerului, vorbind cu Ungurii, interogându-i asupra simpatiei lor față de Austria și „*ne tarissant pas en sarcasmes pointus à son adresse.*“ Asta l-a determinat să-și îndrepte atențiunea în această direcție. La 1904, *Chélar*d a primit o misiune specială, dela d-l *de Billy*, directorul biroului de presă dela Quai d'Orsay, — de a supraveghia mișcările complicității germano-maghiare.¹⁾ Budapesta a devenit un centru de observație mai interesant decât Viena.

Prin urmare, alianța secretă pruso-maghiară a fost recunoscută ca un factor important și ca un element tulburător al politicii europene dela sfârșitul secolului trecut și dela începutul secolului nostru. Puțini au fost cei cari au recunoscut pericolul germinant și potențial al acestei combinațiuni. Între ei se găsea, însă, *Raoul Chélar*d. Prin această recunoaștere el a dat încă o dovadă de viziune clară și de simț politic. A pătruns o taină a politicii înalte ce se desfășura în umbra cabinetelor dela Berlin și Budapesta. O taină, care a rămas un misterios secret, pentru mulți, până în ziua de azi.

*

¹⁾ *Chélar*d, op. cit., pag. 105—119.

Domnia contelui Tisza.

Cunoscând, personal, pe Ștefan Tisza, Chélarđ ne dă o magistrală descriere și o subtilă analiză psihologică a dictatorului maghiar. A reușit să prindă toate greșelile marelui moșier dela Geszt, care a jucat un rol atât de hotărîtor în politica maghiară și europeană. Această descriere o găsim sub titlul: „*Domnia Contelui Tisza.*”

Iată cum îl prezintă Chélarđ pe *Tisza Pista*: Violența și curajul, desigur atavice, le avea dela moșul său. Sgârčenja, încăpăținarea, setea de pămînt veneau de mai departe. — Era lipsit de previziune și poporul l-a supranumit „*omul cu două mâini de stînga*”, pentrucă într'adevăr toate gesturile lui erau stîngace.

Neascultînd de nimeni, el proceda prin voință apocaliptică. Avea o educație remarcabilă, însă greșit condusă. Avea o inexperiență primară în politică. Tisza a început acolo unde alții sfârșesc și, cu toate că era măestru, a rămas ucenic. Ca talent oratoric era nul. Discursurile lui nu erau decît circulare ministeriale vorbite, conferințele lui erau lecțiuni profesionale.

Opera lui este impozantă prin negativitate, prin destrucțiune. Nu se cunoaște nici o construcție a lui, care să-i fi supraviețuit.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Era lipsit de conceptul puterii imponderabile a ideii asupra forței. Nietzsche, Gobineau și Machiavel erau prietenii lui. Dacă el considera Germania ca cea mai înaltă expresiune a puterii de Stat, el nu manifesta decît dispreț pentru sentimentalitățile umanitare. Avea oroare de trei lucruri :

1) de *sufragiul universal*, care amenința prerogativele clasei și castei sale,

2) de *partidul 1848*, obstacol pentru planurile sale interne și pentru scopurile sale germanice,

3) de *Serbia*, pe care o compara cu o „cârciumă de sat”, unde ar fi suficienți trei jandarmi unguri, pentru a aduce la cumiņenie pe gălăgioși. „*Pauvre Tisza*”, exclamă Chélarđ, „*combien son erreur devait-elle se révéler grande.*”

Dealtfel, prognosticurile lui, în materie externă, erau toate cam de calibrul naivităților lui Kossuth din 1848.

Iată omul care, începînd cu 1903, a fost însărcinat de-a pune în ordine afacerile maghiare, în așteptarea inevitabilului războiu ce se apropia.

După această descriere a omului, Chélarđ ne expune amplu și detaliat, politica lui Tisza. Urmărind firul întortochiat al politicei maghiare, dela 1903—1914, Chélarđ ne dă o imagine aprinsă a luptelor și intrigilor parlamentare, a metodelor brutale

și dictatoriale, a obstrucțiilor și a violențelor, care au dominat politica lui Tisza. Ceilalți politicieni erau disparenți. Generalul baron Fejérváry, „ostaș de salon și de alcov“, era de o „inexperiență enciclopedică în materie politică.“ Cabinetele *Khuen-Héderváry* și *Lukács* erau creaturile lui Tisza.

Iar politica externă a monarhiei cade, tot mai mult, sub influență maghiară, fiind și ea remorcată de Tisza.

Situațiunea Ungariei, așa cum o vedea *Chélar*d, cu prilejul unei vizite în Februarie—Martie 1914, poate fi rezumată în imaginea unui tren, condus cu plină viteză, arzând toate stațiunile, spre o destinație, cu frică, ignorată de călători. Totuși, victoria lui Tisza încă nu este completă. Cu toate că, odată cu venirea sa la putere, a început era confiscării ziarelor, totuși legea contra presei, numită legea Bernolak, foarte aspru discutată, era încă în faza pregătirii, în Ianuarie 1914. Lupta sa contra instituției juraților întâmpină scrupule patriotice, la înalta magistratură, de care trebuie să țină seamă. Lupta sa contra autonomiei județelor, de a căror încăpăținare s'au sfârșimat atâtea tentative dictatoriale, nu este nici ea terminată, însă războiul ce vine și măsurile de forță ce le va impune, vor face restul. *În opinia publică, Tisza este considerat ca un nebun, a cărui menținere la putere se explică, fie prin extrema bătrânețe a monarhului, fie prin sprijinul ocult al unei forțe, pe care nimeni nu îndrăznește să o numească. În cercurile opoziției parlamentare, lumea îl acuză, pe față, de complicitate secretă cu Berlinul, fără însă a-și da seamă de iminența evenimentelor.*¹⁾

Aici am ajuns la punctul nevralgic al chestiunii revizioniste și anume la responsabilitatea Ungariei, în ce privește provocarea războiului mondial.

* * *

Francisc Ferdinand și Tisza.

Propaganda revizionistă maghiară încearcă să exploateze, cu abilitate ipocrită, un argument hotărîtor, care să demonstreze opiniei europene că Ungaria mutilată este o victimă nevinovată. Acest argument decisiv este că *Ungaria nu poartă nici o vină la provocarea războiului mondial*, ci, dimpotrivă, Tisza s'a opus, din răspuțeri, declanșării catastrofei universale. Deci, desmembrarea Ungariei, a țării care a fost un element de pace și liniște în Europa Centrală, este un act de nedreptate internațională. Cerând achitarea de sub acuza instigării sau complicității la provocarea războiului mondial, Ungaria pretinde revizuirea tratatelor și restituirea teritoriilor pierdute. Iată ideea centrală a revizionalismului.

1) *Chélar*d, op. cit., pag. 122—142.

Iar ca martor principal al inocenței maghiare se citează memoria „marelui pacifist“ Tisza, a cărui acțiune și politică, supuse judecății acestui proces de istorie, trebuie să disculpeze Ungaria de sub orice „acuză nedreaptă.“

Iată, însă, că *Chélar*d se ridică, pe banca acuzării și se constituie în procurorul ipocriziei maghiare, pe care o nimicește, în cadrul unui rechizitor fulgerător. Titlul acestui rechizitor este: „*Les Magyars allument la guerre.*“

Politicianii Ungariei, în preajma războiului, aveau o singură grijă: asigurarea egemoniei lor. Alianța ocultă cu Prusia le părea chiar mai sigură decât dualismul cu Austria. O schimbare trebuia să intervină. Trebuia să intervină pentru a înlătura un mare obstacol al egemoniei maghiare: *pe arhiducele Francisc Ferdinand.*

De aceea, *Chélar*d își începe rechizitorul, analizând relațiunile între Francisc Ferdinand și Tisza.

Arhiducele, al cărui asasinat, la Sarajevo, a declanșat războiul, personifica, pentru conducătorii maghiari, acel „*sfinx fatidic*“, care, într-o bună zi, va încheia oligarhia lor milenară. Francisc Ferdinand, detestându-i, în special pe Tisza și consoții săi, considera pe Unguri ca sursa tuturor nenorocirilor ce a avut de suferit Austria. Cunoștea intrigile lor cu Germania. De aceea, el a jurat că, odată ajuns la tron, îi va face să intre în neant. Nu putea să ierte Ungurilor că au făcut cauză comună cu Prusia, în 1866, pentru a stoarce dela Francisc Iosif dualismul.

De aceea, încă în 1895, arhiducele își anunța proiectele sale de federalizare a monarhiei, cu sacrificarea Ungariei. încheind solemn: „*Nu-mi este necunoscut că Ungurii se vor apăra, „unguibus et rostro“. Rezistența lor intră în prevederile mele. Ei bine, va trebui să cucerim Ungaria, încă odată, cu sabia trasă. Nu văd cum s'ar putea evita această necesitate.*“

Iar în 1913, Francisc Ferdinand declară că va „*trăi sau muri pentru federalism, pentrucă dualismul, complet învechit în zilele noastre, trebuie să intre în categoria absurdităților politice.*“

Francisc Ferdinand și Tisza, după cum zice *Chélar*d, „*se traitaient à la cantonade réciproque de fons à lier.*“ Oficial, raporturile lor, atât de distanțate pe cât era posibil, se reduceau la întâlniri, inevitabile și ceremoniale.

Tisza a devenit aliatul natural al întregii camarile de arhiducese. Acestea „*cădeau în sincopă*“ la simpla idee că „*die Chotek*“, soția morganatică a moștenitorului de tron, fosta doamnă de onoare a uneia din aceste altețe, va putea, într-o bună zi, să devină împărăteasă. — Ele au jurat că niciodată „*această fe-*

meie“ nu va fi suverană și că Francisc Ferdinand nu va fi niciodată Impărat. Simțindu-se tare de această alianță defensivă și ofensivă, mai mult ca niciodată, omul providențial, *Tisza*, nu se sfa să declare, în conversațiile sale particulare, la sfârșitul lunii Aprilie 1914, că el va fi acela care va ști să debaraseze Ungaria de veleitățile cezariene ale arhiducelui moștenitor.

Acesta este un extras textual din raportul lui *Chélard* No. 627, din 1 Mai 1914, adresat biroului de comunicațiuni al Ministerului francez de afaceri străine, raport redactat la întoarcerea lui din Ungaria, deci șase săptămâni înainte de asasinarea arhiducelui.

Chélard rezumă astfel situația : pentru oligarhii dela Budapesta, aliații secreți ai junkerilor prusiaci, programul lui Francisc Ferdinand implica o moarte politică fără fraze, nimicirea roadelor unor lupte de o mie de ani, pierderea tuturor speranțelor și beneficiilor, a fericirii de a stăpâni și porunci, sfârșitul visurilor egoiste, aprig urmărite sub culoarea patriotismului, a iubirii de libertate și a legitimității. Era un pericol, de care singur numai o lovitură de forță putea salva patria. Lovitura de forță era cu atât mai urgentă, cu cât Francisc Iosif începea să dea semne de senilitate finală și cu atât mai naturală cu cât ea zvora din caracterul violent și îndrăsneț al contelui *Tisza*.¹⁾

*

Atentatul dela Sarajevo.

Atentatul dela Sarajevo este supus unei analize pătrunzătoare de către *Chélard*, pentru a scoate în evidență partea contributie a culpabilității maghiare. *Chélard* pleacă dela convingerea, că s'a comis aceeași eroare optică, în materia chestiunilor privitoare la Bosnia-Herțegovina, ca și în aprecierea afacerilor austro-ungare, în general. Cercetându-se la Viena nodul întregii politici, pentru că acolo era centrul ei consacrat, s'a uitat culisa maghiară, unde s'ar fi explicat multe enigme.

În Bosnia-Herțegovina, administrația civilă și poliția erau puternic impregnate de maghiarism, în urma unei conduceri maghiare de 30 de ani. Timp de douăzeci și unu de ani, dela 1882 până la 1903, marele organizator a fost *Benjamin Kállay*, ministru pentru Bosnia și pentru finanțe comune la Viena, un „*Magyar sang pur*“. Cu prilejul morții sale, *Budapesti Hirlap* din 14 Iunie 1903 a scris că „sufletul său arzător a simțit necesitatea de-a face să pătrundă, în opinia noastră, principiul unei politici orientale imperialiste maghiare, conformă cu tradițiile noastre“.

¹⁾ *Chélard*, op cit., pag. 148—155.

Succesorul lui a devenit, prin protecțiunea lui Tizsa și a generalului Fejérváry, ginerele acestuia din urmă, *Burian*, pe care Chélarđ îl numește după o poreclă a opoziției maghiare, „*le noir souci qui monte la dos en croupe derrière Tizsa*”. *Burian* a condus destinele Bosniei până în 1912, când a cedat locul renegatului polonez *Bilinski*.

Însă, în fruntea Bosniei se găsea, în momentul atentatului dela Sarajevo, având comanda tuturor resorturilor bosniace, *Dr. Louis Thalóczy*, agentul de legătură și curierul personal al lui Tizsa, între Berlin și Budapesta.

Chélarđ subliniază, cu litere cursive, că *de-aici urmează logic cumcă veritabilul șef al poliției, ca și al întregii administrații civile, în timpul atentatului și cu mult înaintea lui, era Tizsa. Direct sau indirect, o bună parte a funcționarilor bosniaci erau creaturile sale. Nimic nu putea să-i fie mai ușor decât a țese pânza, în care să se lase prinsă nenorocita pereche arhiducală.*

Belgradul furnica de spioni austro-ungari. Legațiunea austro-ungară, dispunea de fonduri secrete considerabile, cartelizate de altcum, la acest moment, cu fondurile secrete germane. Se manevrau oameni, cari manevrau pe alții, cari, la rândul lor, manevrau iarăși pe alții, așa încât cel mai aprins dintre ultrasârbi putea să ignoreze de unde îi veneau încurajările.

În aceste *U circumstanțe, U eras suficientă U o j negligență voită* pentru a face să dispară arhiducele. Iar *negligența voită* a lui Tizsa se poate ușor proba.

Cu o lună înainte de atentat, comisarul poliției din Zagreb, Benno de Klobutciarici a fost pus în curent, prin scrisori anonime, întâiu din Belgrad, pe urmă din America, despre toate numele și amănunțele referitoare la pregătirea asasinatului. — Nu s'a dat nici un răspuns raportului adresat superiorilor săi, în ultimul resort, contele Tizsa. *In schimb, a primit o invitație discretă de-a nu acționa în cazul când unul din conspiratori ar fi trecut prin circumscripția sa.*

Câteva zile în urmă a sosit la Zagreb, venind dela Belgrad, *Dr. Marco Gagliardi*, care a denunțat, la rândul său, ceea ce se urzea. El și-a făcut depoziția în fața comisarului de poliție. Pe urmă s'a dus la guvernator, unde a făcut alta, și mai amănunțită. *Or, niciodată nu s'a mai auzit vorbindu-se nici de una, nici de alta.*

În schimb, procesul atentatului dela Sarajevo, desbătut între 12 și 19 Octomvrie 1914, a desvelit toată *negligența voită* a poliției bosniace, comandată de Tizsa, care nu a înțeles să împiedece preparativele asasinatului, desfășurate la lumina zilei.

Is fecit cui prodest. Crima din Sarajevo nu putea să profite decât numai oligarhiilor maghiare și pangermanice.

Deaceea, *Chélar*d conclud

că „*ce sont les hobereaux magyars qui ont mis le feu à l'Europe, afin d'y faire cuire leur gulyás nationale, conformément à la psychologie que nous leur connaissons, et, toujours, sans s'apercevoir que leur conceptions grandioses, comme leurs appétits, dépassaient leurs forces*“.¹⁾

*

Concluziunile lui *Chélar*d.

Concluziunile finale ale lui *Chélar*d, în ce-l privește pe Tisza și așa numitele alibiuri ale sale că nu ar fi voit războiul, se pot rezuma astfel: duplicitatea sa, bine cunoscută, ar fi suficientă pentru a anula valoarea alibiurilor. Dar mai există un argument peremptoriu și anume: dacă Tisza nu a voit războiul, *el trebuia să demisioneze atunci când războiul s'a făcut contra voînței sale*. În 1914 n'a demisionat. În schimb, în 1917 a demisionat, pentru că nu voia să-și asume responsabilitatea unei reforme electorale. Iată un echivoc din care nu poate ieși. Dacă a rămas, asta înseamnă că a voit războiul.²⁾

Această dovadă peremptorie poate fi coroborată și prin gestul celor doi miniștri britanici, cari în momentul declarării războiului, și-au înaintat demisiunile lor, Primului Ministru *H. H. Asquith*.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Asquith, în memoriile sale asupra genezei războiului, amintește incidentul acestor demisiuni, în următorii termeni: doi din colegii mei au crezut că era de datoria lor să demisioneze și toate objurațiunile mele cele mai presante nu au reușit să-i facă să revină asupra hotărârii lor. Unul din ei a fost *Lordul Morley*, decanul cabinetului, singurul supraviețuitor al epocii când oamenii au luptat cu zeeii. — El a fost mentorul meu dela debutul meu în viața politică. — Am înțeles, împreună cu toți colegii mei, că plecarea lui a lăsat înconsiliul nostru un gol, pe care nimeni nu-l putea umplea“.

Celalalt membru al cabinetului, pe care noi nu l-am putut decide să rămână cu noi, era *John Burns*, un bărbat înzestrat cu rare calități și de o personalitate încă și mai rară, camarad sigur și leal, pe care totdeauna îl găseai lângă tine în luptă“.³⁾

Iată și textul scrisorilor de demisie a celor doi miniștri britanici. Prima, trimisă la 2 August 1914 de *John Burns*, pre-

1) *Chélar*d, op. cit., pag. 158—165.

2) *Chélar*d, op. cit., pag. 182.

3) *H. H. Asquith*, *La Genese de la Guerre* (in *Collection de Mémoires, Études et Documents pour servir à l'histoire de la Guerre Mondiale*). Paris. 1924. pag. 256—7.

ședintele „Board of Trade“-ului (ministrul de comerț), cuprinde următoarele: „Deciziunea, luată de guvern, de-a interveni într'un războiu european, este un act, căruia îi sunt, cu totul, opus. În consecință, Vă remit demisiunea mea din funcțiunea de președinte a „Board of Trade“-ului“.

A doua scrisoare, semnată de Lordul Morley, președintele Consiliului Privat, și datată la 3 August 1914, are următorul cuprins: „Vă amintiți (se adresează lui Asquith), ce s'a întâmplat când elevii lui Peel au intrat în cabinetul Palmerston, în timpul războiului Crimeii. De-asemenea, dacă noi renunțăm la neutralitate, mi-e teamă că, în două sau trei zile, să nu se producă evenimente de o importanță capitală, care să facă prezența mea foarte neplăcută. Vă rog, deci, insistent, să-mi redați libertatea.¹⁾

Așa au procedat doi miniștri britanici, al căror patriotism n'a fost contestat de nimeni. Ei au preferat să demisioneze, decât să-și asume o responsabilitate incompatibilă cu convingerile lor pacifiste.

Tot așa ar fi trebuit să procedeze și Tisza, dacă pacea ar fi fost scopul lui. Chélarđ are dreptate: prin simplul fapt că nu a demisionat, Tisza și-a asumat răspunderea războiului, cu toate consecințele ce decurg din ea.

În concluzie, argumentul central al revizionismului maghiar, — atitudinea pacifistă a contelui Tisza și inocența maghiară la provocarea războiului, — se năruia, ca șubred și ipocrit. De-altcum, istoria diplomatică ne oferă o bogată documentație, pe lângă remarcabila lucrare a lui Chélarđ, care, toată, coroborează vădita culpabilitate a Ungariei și care compromite tot eșafodajul savant al revizionismului maghiar.

Tratatul dela Trianon rămâne un act secular de justiție internațională ce nu poate fi nici distrus și nici revizuit.

Poincaré condamnă pe Tisza.

Discuția originilor războiului mondial a devenit, astăzi, de o palpitantă actualitate. La aparență, controversa este mai mult o afacere de prestigiu. În fond, însă, ea implică importante probleme, economice și teritoriale. Așa încât a depășit cadrul cercetărilor pur istorice și a speculațiunilor, dialectic, academice. Pregătită în arhive secrete și biblioteci bogate, ea a devenit o teză diplomatică și politică, de ordin european și internațional.

În afara de complicitatea negativă, prin reticență și conivență, a guvernului maghiar, la facilitarea atentatului dela Sarajevo și la pregătirea, indirectă, a războiului mondial, — mai rămâne de lămurit atitudinea culpabilă și vina directă a Un-

1) Asquith. op. cit., pag. 317—8.

gariei, la actul de declarare a războiului. Limpezirea acestei chestiuni mistificate este extrem de importantă, pentru combaterea revizionismului maghiar.

După cum am mai spus, contele Ștefan Tisza, primul ministru al Ungariei, pare a fi avut unele ezitări, în momentul declarării războiului, care sunt exploatare, ca tendințe pacifiste, de către protagoniștii revizionismului.

Să consultăm, în această privință, opinia autoritară a lui *Raymond Poincaré*. După cum știe toată lumea, *Poincaré* a fost Președintele Republicii Franceze, în timpul războiului. La *Quai d'Orsay* a învățat să cunoască și să observe întreaga politică europeană. Așa încât memoriile lui sunt impregnate de originalitate expertă și de un spirit fin de observație.

Încă în 1913, scrie *Poincaré* în volumul III al memoriilor sale, — s'au produs, în Europa, schimbări de ministere, care nu erau favorabile acțiunii pacifiste a Franței. — La Budapesta, șeful cabinetului maghiar, *Lukács*, a fost înlocuit cu politicianul maghiar, considerat ca cel mai antislav și cel mai germanofil, *contele Ștefan Tisza*.¹⁾ În această privință, *Poincaré* se referă și la opinia regretatului și eminentului ziarist, *Auguste Gauvain*, membru al Institutului Franței²⁾, a cărui vastă cultură și adâncă penetrațiune a stărilor din Europa Centrală am avut fericitul prilej de-a le admira, personal, la Paris și la Haga, în cursul mai multor conversațiuni interesante și instructive. Țin să aduc, aici, un omagiu de pioasă recunoștință memoriei lui *Gauvain*, care a murit acum vre-o doi ani, după ce toată viața a fost un prieten sincer și activ al națiunilor oprimate de monarhia bicefală.

Tratând, în volumul IV al memoriilor sale, evenimentele care au precedat declarării războiului, *Poincaré* ne dă următoarea imagine a situației din Austro-Ungaria :

După atentatul dela Sarajevo, *contele Berchtold*, ministrul afacerilor străine a dublei monarhii, a declarat șefului de Stat Major, *Conrad von Hötendorff*, că a sunat ceasul pentru a rezolva chestiunea sârbească. În acelaș timp, ministrul de externe a anunțat contelui Tisza, președintele consiliului maghiar, „*intențiunea sa de-a profita de crima dela Sarajevo pentru a aranja socotelile cu Serbia.*”

Contele Tisza părea, atunci, destul de ezitant. „*Nu din dragoste pentru pace*”, după cum i se pare și lui *Poincaré*, pentru că însuși Tisza a scris : „*Cea mai mică grije a mea ar fi să găsim un casus belli convenabil.*” Însă, el nu credea oportună o

1) *Raymond Poincaré: Neuf Années de Souvenirs III. L'Europe sous Armes 1913.* Paris, 1926, pag. 221.

2) *A. Gauvain, Les origines de la guerre européenne.*

agresiune imediată, contra Serbiei, pentru că, temându-se de intervenția Rusiei, el voia, mai înainte, să sporească șansele Austro-Ungariei, printr'un sprijin sigur al Bucureștilor și al Sofiei — Aici, Poincaré face o trimitere concludentă la raportul lui Tisza către împărat, din 1 Iulie 1914.¹⁾

Se știe că rezistența lui Tisza nu a durat. Berchtold o considera învinsă încă la 11 Iulie..

La 14 Iulie, scrie Poincaré, sunt luate mai multe deciziuni la Viena, fără ca ambasadorul francez să mai poată avea în-
doeli. *De câteva zile, rezistența contelui Tisza a slăbit.*

Tot la 14 Iulie, *contele Tschirschky*, ambasadorul german la Viena, telegrafiasă la Berlin : „Contele Tisza a venit să mă vadă, astăzi, după o conversație cu contele Berchtold. Mi-a zis că totdeauna a sfătuit prudența, însă *fiecare zi l-a întărit în opinia că Monarhia trebuia să vină la rezoluții energice.*“ Wilhelm II a comentat acest raport cu o notă marginală, caracteristică și laconică : „*De sigur.*“²⁾

În timp ce Franța naviga în iluzii de pace, consiliul austro-ungar a ținut, la Viena, o reuniune decizivă. În fine, contele Tisza s'a supus argumentelor lui Berchtold și, la 18 Iulie, *contele Hoyos* i-a spus lui *Stolberg*, consilierul ambasadei germane : „*Condițiunile (ultimatului) sunt de așa natură, încât este imposibil unui Stat, care păstrează încă puțină mândrie sau demnitate, să le accepte.*“³⁾

La 23 Iulie, *Sir George Buchanan*, ambasadorul britanic la Petersburg, a scris lui *Sir Arthur Nicolson*, subsecretar de Stat permanent la *Foreign Office* : „...Sazonoff crede pe *Tisza* și *Forgách* doi oameni foarte periculoși.“⁴⁾

În fine, în volumul V al memoriilor sale, *Poincaré*, după o matură și obiectivă cumpănire a elementelor de judecată, pronunță o sentință de condamnare contra lui Tisza, care și-a asumat, cu toate ezitățile sale dela început, *o mare parte a răspunderii războiului.* (...le comte Tisza... *a assumé finalement, malgré ses hésitations du début, une grande part de la responsabilité dans la guerre.*)⁵⁾

1) *Raymond Poincaré: IV. L'Union Sarcée. 1914.* Paris, 1927. pg. 185.

2) *Ibid.*, pag. 210—218 și *Documents allemands*, t. I, No. 49.

3) *Poincaré*, op. cit. pag. 231—2 — și *Documents allemands*, 87, scri-soarea privată a lui *Stolberg* către *Jagow*.

4) *British documents on the origins of the war*, t. XI, No. 164, pag. 117 și *Poincaré*, op. cit., pag. 292.

5) *Raymond Poincaré: V. L'Invasion, 1914*, Paris, 1928, pag. 290.

Opinia unui expert german.

Până acuma am invocat numai două opinii franceze, — a lui *Poincaré* și a lui *Chélar*d, — pentru a stabili responsabilitatea Ungariei, la războiul mondial. De-acum înainte, vom asculta depoziția unor experți din tabăra Puterilor Centrale, cari au tot interesul să-și apere dreptatea lor, însă al căror simț critic de imparțialitate istorică este îndreptat împotriva lui Tisza. Autoritatea și competența lor devin indiscutabile, la simpla pronunțare a numelui lor : Dr. Eugen Fischer, Emil Ludwig, Contele Ottokar Czernin, Prințul Lichnovsky.

Vom începe cu *Dr. Eugen Fischer*, care a fost un expert în comitetul de anchetă a Parlamentului german pentru chestiunile de responsabilitate a războiului (*Sachverständiger im Untersuchungsausschuss des Deutschen Reichstages für die Kriegsschuldfragen.*)

În cartea sa despre cele 39 de zile critice, dela Sarajevo până la războiul mondial, *Fischer* găsește următoarele explicațiuni pentru ezitățile contelui Tisza și, mai ales, pentru opoziția lui Tisza față de orice anexiune teritorială :

Președintele de consiliu maghiar, *Contele Ștefan Tisza*, despre care se zice că Viena tremura, când pornea la drum, și se culca pe burtă, când șosea („*von dem Lman sagte dass Wien zitterte, wenn er sich auf die Reise mache, und auf dem Bauch liege, wenn er ankomme*“), — s'a opus insistent unei întreprinderi, așa cum aceasta părea a fi înțeleasă de contele Berchtold. Tisza vorbea ca un Ungur. El vedea că, prin învingerea și încorporarea Sârbilor în Monarhie, numărul Slavilor s'ar fi înmulțit și influența sârbească s'ar fi întărit.

Tisza reprezenta, în Ungaria, supremația categorică a Maghiarilor asupra Slavilor și, prin urmare, Dualismul, în întreaga monarhie. Tocmai de aceea respingea orice politică ce ar fi adus o sucreșcență de Slavi.

Tisza avea, însă, și alte considerațiuni mai înalte. El simțea că este o prostie, dacă acum, în agitație, se trage sabia și se lovește. Asta nu era politică ! Nu se putea porni în lupta contra Rusiei, fără o singură alianță sigură în Balcani.

Românii, aliați cu Austria și Germania, erau—după cum se observa — „seduși și cumpărați“ („*verführt und gekauft*“) de „șiretul“ *Sasonov*, ministrul de externe al Rusiei. Adevărat că Regele Carol, din Casa Hohenzollern, domnea acolo, însă el nu putea schimba opinia țării sale, în care, pe lângă influența rusă, era puternică și influența franceză.

Tisza încă nu cunoștea „*Tratatul dela Constanța*“, în care era stipulat prețul ce urma să fie plătit de Rusia. Însă, el simțea

pierderea prietenilor români de afaceri („*der rumänischen Geschäfts-freunde*“), cari se orientau spre concernul mai puternic ruso-franco-englez.

Dar, pe măsură ce interesele sârbești, românești și grecești erau tratate cu preferință la Petersburg, — Bulgaria, primul născut al Rusiei, în Balcani, își îndrepta fața spre Viena. Aceasta s'a observat și s'a încurajat. Ministerul de externe dela Viena a conceput un plan, de-a face din Bulgaria, în locul României, un punct de sprijin, în Balcani. Tisza pretindea să se realizeze întâiu acest plan și, astfel, să se creeze, prin politică, o situațiune strategică, cu ajutorul căreia Austro-Ungaria să poată începe lupta contra Rusiei, cu o oarecare încredere.

Caracterizând personalitatea lui Tisza, Fischer zice că era o „natură violentă“ („*eine Gewaltnatur*“), însă una care trăia intern („*die aus dem Innern lebte*“). Și dă un exemplu anecdotic. Înainte de războiu, Tisza își dăduse o întâlnire cu *Windischgraetz* și cu alții. S'au întâlnit în camera unui hotel. După masă, când s'a început discuția și când țiganii cântau un dans național, deodată Tisza începe să danseze și dansează singur, timp de patru ceasuri furtunoase (*durch vier rasende Stunden*), în camera de hotel, diferite dansuri naționale, după vioara primasului de țigani! Patru ceasuri ca un profet obsedat de Dumnezeu! („*Vier Stunden wie ein Prophet besessen vom Gott der Ungarn*“). Atunci se simte, intern, liber și poate negocia.¹⁾

Reîntorcându-se la atitudinea lui Tisza, în timpul crizei premergătoare declarării războiului, *Fischer* arată că s'au întrunit *Contele Stürgh*, *Berchtold*, *Tisza* și ministrul maghiar pe lângă curtea imperială, care de altcum nu era proeminent. — Imediat după această convorbire, Tisza s'a dus la *Tschirschky* și i-a declarat: „M'am decis cu greu să sfătuiesc războiul. Acum, însă, sunt convins de această necesitate. Și voiu lupta, cu toată energia, pentru grandoarea monarhiei“ („*Ich habe mich schwer entschlossen, zum Kriege zu raten, bin aber jetzt von dessen Notwendigkeit, überzeugt; und ich werde mit aller Kraft für die Grösse der Monarchie eintreten.*“)

Tisza și-a însușit limbajul lui *Berchtold* și al lui *Stürgh* dela șapte Iulie, limbajul acelora care reprezentau „Planul Conrad“. Nu mai există, deci, un „Plan Tisza“. *Tisza* renunțase la toate aceste idei de bărbat de Stat.

Atunci când *Tisza* și-a pronunțat consimțământul său formal, într'un nou consiliu de miniștri, la o acțiune contra Serbiei, — a trebuit să se decidă, expres, renunțarea monarhiei la teritoriile sârbești.

¹⁾ *Eugen Fischer, Die kritischen 39 Tage von Sarayewo bis zum Weltbrand.* Berlin, 1928, pag. 52—4.

Presiunea care emana dela Berlin și pe care, probabil, contele Berchtold a întărit-o, trebuie că a influențat, decisiv, asupra lui Tisza. Această înrâurire, împreună cu încrederea nelimitată în puterea de acțiune militară pruso-germană, — ca și influența Impăratului Wilhelm asupra vecinului de granițe al Ungariei, Regele Carol al României, — trebuie că a fost determinantă pentru Tisza.

Acum Tisza a consimțit, ca nota către guvernul din Belgrad să aibă ca scop războiul. El însuși a declarat aceasta lui Tschirschky (ambasadorul german dela Viena). Berchtold a raportat, perfect adevărat, că el și Tisza erau de acord asupra tonului și conținutului notei ce urma să fie expediată la Belgrad și că Tisza a introdus chiar unele înăspriri („*dass Tisza sogar Verschärfungen hineingebracht habe*“.¹⁾)

Emil Ludwig și scrisorile lui Tisza.

Emil Ludwig a câștigat o faimă mondială, ca biograf și istoric. Numele lui este mult prea bine cunoscut, pentru a mai fi nevoie de o justificare a autorității opiniei sale.

În cartea sa despre evenimentele din „*Iulie 1914*“, Ludwig zice că Tisza a fost agitat de sentimente complexe, când telegraful i-a vestit asasinarea lui Francisc Ferdinand, dușmanul Ungurilor. Acum nu mai putea fi vorba de sufragiu universal, grație căruia principele moștenitor voia să rupă predominarea Ungurilor asupra Germanilor, Românilor, Croaților, Slovacilor. Nici de „*trialism*“, de o Jugoslavie independentă. Un foc de revolver a fost suficient pentru a face să dispară toate acestea. De aceea, Ludwig se întreabă: „*Oare contele Tisza a trebuit în primul moment, să se simtă, într'adevăr, foarte nenorocit?*“.

De-altă parte, nimic nu i se pare lui Tisza mai periculos decât o victorie asupra Sârbilor. Consecințele ei ar fi o sporire, cu milioanele, a numărului Slavilor din Monarhie, ruperea sfintei legi constituționale, a echilibrului între Ungaria și Austria, spre profitul celei din urmă. Asta ar fi însemnat, de-asemenea, să neliniștească pe Croații și Români din țara lui, adică să compromită întreaga sa politică, bazată pe supremația generală a Ungurilor.

Vorbind despre prima scrisoare a lui Tisza, adresată Impăratului, Ludwig o caracterizează astfel: o mică capo d'operă, o veritabilă lovitură de floretă a unui scimeur. Atacul și parada se succed, într'o secundă. El amenință să-și dea demisia, din calitatea sa de dictator al Ungariei, și, în acelaș timp, amenință

1) Fischer, op. cit., pag. 100 — 2.

să opună veto-ul Ungariei. *Se vede că Tisza are situațiunea în mână. Oare va rămânea el tare?.*¹⁾

De-altcun, cunoscuții publiciști francezi, frații *Jérôme și Jean Tharaud*, în prefața lor apologetică și simpatizantă față de Tisza, (publicată în volumul „*Scrisorilor din Războiu*” al lui Tisza, recent apărute), — recunosc și ei, că atâta vreme cât a trăit Francisc - Iosif, *Tisza a fost bărbatul de Stat cel mai important al dublei monarhii*, omul la care bătrânul împărat făcea apel totdeauna când era vorba să se discute vre-o problemă mare. Când ministrul de externe, Berchtold, nu mai părea potrivit să apere interesele Austro-Ungariei contra exigențelor Germaniei, Francisc - Iosif ar fi voit ca Tisza să-i ia locul. Acesta a refuzat, însă a făcut să se aleagă, pentru a-l înlocui pe Berchtold, un om care nu gândea, nu vede decât prin el, creatura sa, prietenul, său, *contele Burian*. Astfel, *Tisza a fost, în acelaș timp, ghidul dublei monarhii, în tot ceea ce privea afacerile străine, și șeful națiunii maghiare, ca președinte de consiliu.*²⁾

De-asemena, frații *Tharaud* remarcă cum că „*nimeni n'a fost mai pasionat atașat ca și el ideii de alianță cu Austria și Germania, unde vedea, în cazul unui războiu european, singura șansă de scăpare a țării sale.*”³⁾

Pentru a înțelege mai bine politica lui Tisza, merită să reproducem câteva extrase din prima scrisoare trimisă de Tisza „*Majestății Sale Francisc-Iosif I., Împărat și Rege apostolic.*” Este scrisoarea despre care vorbește Ludwig. A fost expediată, din Budapesta, la 1 Iulie 1914.

Iată câteva fragmente caracteristice din această istorică scrisoare, care explică perfect ezitățile lui Tisza, însă nu dovedesc, nici decum, pacifismul său :

„Găsesc momentul actual foarte puțin favorabil, — scrie Tisza, — dat fiind că, așa zicând, tocmai am pierdut România, fără a fi obținut o contrapartie și dat fiind că Bulgaria, unica țară pe care am fi putut conta, este foarte greoaie.

„A găsi, în actuala situațiune a Balcanilor, un casus belli convenabil, ar fi un lucru prea ușor. Momentul potrivit odată atins, s'ar putea trage un caz de războiu din chestiunile cele mai diferite. Totuși, trebuie să se creeze, mai înainte, o situațiune diplomatică, care să facă mai puțin nefavorabilă, pentru noi, raportul de forțe.

¹⁾ Emil Ludwig, *Juillet 1914, Traduction française de A. Lecourt*. Paris, 1929. pag. 40—2.

²⁾ Comte Etienne Tisza, *Lettres de guerre 1914—1916. Notice biographique et traduction de Victor Régnier. Préface de Jérôme et Jean Tharaud*. Paris. 1931. pag. XVII—XVIII.

³⁾ Ibid., pag. XIII. —

„Adeziunea definitivă a Bulgariei, în așa fel încât această adeziune să nu aibă nici un punct îndreptat contra României și să nu compromită înțelegerea, nici cu aceasta din urmă țară, nici cu Grecia, devine, din zi în zi, mai urgentă. *O ultimă tentativă ar trebui, deci, făcută împreună cu Germania, pentru a obține ca România să se alăture, pe față, Triplei Alianțe.* Dacă, însă, Germania nu vrea să se preteze la aceasta, ea va trebui cel puțin să admită ca noi să ne asigurăm adeziunea Bulgariei.“

„Dacă, din considerațiune față de România, noi întârziem încă această adeziune, ne expunem la aceea că Bulgaria, părăsită de noi, să adere, într-o bună zi, pentru o bucată de pământ macedonian, grupului de alianță format contra noastră. *Și, în fine, în ceea ce privește România, cred că alianța noastră cu Bulgaria oferă singura șansă, pe care o putem avea, pentru a o readuce în tabăra noastră. Pentru că, oricât de mare ar fi megalomania Românilor, forța principală care apasă asupra opiniei publice a acestei țări, rămâne, totuși, frica de Bulgaria. Văzând că nu au reușit să împiedece alianța noastră cu Bulgaria, vor căuta poate să intre în grupul nostru, pentru ca să fie, astfel, protejați contra unei agresiuni bulgare.* (No. 5.) ¹⁾.

Concluziunile ce se degajează din această scrisoare ar putea fi astfel rezumate: Tisza cu un oarecare „flair“ de „*Realpolitik*“, a înțeles că sistemul de alianțe al monarhiei este insuficient organizat. El voia să câștige Bulgaria, pentru a întări șansele de victorie a țării sale.

Însă, a dat dovadă de mare naivitate politică, atunci când a crezut că România se lasă șantajată și târîtă în tabăra Puterilor Centrale de teama Bulgariei! Această combinație este, într'adevăr, simplistă.

În orice caz, nota cea mai caracteristică a scrisorii este faptul că Tisza *nu s'a opus războiului, ci voia numai o amânare*, pentru a atrage Bulgaria în Tripla Alianță.

De-altcun, această idee se desprinde și dintr'o altă scrisoare, adresată „*Majestății Sale Francisc-Iosif I.*“, la 8 Iulie 1914: „În rezumat, afirm (scrie Tisza) că am începe, acum, războiul, în condițiuni foarte nefavorabile, în timp ce, *dacă am amâna pentru mai târziu aranjarea socotelilor, raportul de forțe s'ar găsi schimbat în favoarea noastră; bineînțeles, cu condiția ca să întrebuițăm timpul ce ne rămâne, pentru a desvolta, în mod util, acțiunea noastră în Balcani.*“ ²⁾

În fine, tot din această scrisoare, înțelegem o altă ipocrizie diplomatică a lui Tisza. E adevărat că el nu a voit să anexeze

¹⁾ Tisza, opt. cit., pag. 1—2.

²⁾ Ibid., pag. 4.

teritoriu sârbesc, pentru a nu întări influența slavă, în Ungaria. În schimb, el urmărea distrugerea și micșorarea Serbiei, prin împărțirea de teritorii sârbești, între alte popoare.

Iată ce spune, textual, în scrisoarea dela 8 Iulie: „.... După un războiu norocos pentru noi, după părerea mea, Serbia ar trebui diminuată în favoarea Greciei, Albaniei și Bulgariei, în ceeace privește teritoriile câștigate în ultimul războiu balcanic. Încât ne privește pe noi, ar trebui să ne mulțumim a cere rectificarea, unor anumite puncte importante, la frontiera noastră strategică. Probabil am putea pretinde, de-aseenea, restituirea cheltuielilor noastre de războiu, ceeace ne-ar da o asigurare, pentru multă vreme, de-a ținea Serbia în mâinile noastre. Acestea sunt soluțiile ce mi se par cele mai convenabile, în cazul că am face războiul.“

Iată cari au fost combinațiile subtile ale machiavelismului tizzaist. Expunerea e clară și concluziile sunt evidente: nici o urmă de pacifism, în toată construcția planurilor diplomatice ale dictatorului maghiar, ci numai șiretenie și prudență avocațească.

Dar mai rămâne încă o chestiune de lămurit: de ce și-a schimbat Tisza atitudinea sa ezitantă, de tergiversare a declarației de războiu, într'un activism belicos, radical?

Frații Tharaud, amintesc în prefața lor, intitulată „*Le comte Tisza et la guerre*“, despre care am vorbit mai sus, — că, în Ianuarie 1918, Tisza i-ar fi scris istoricului *Marczali* cum că a fost schimbat prin rezultatul anchetei referitoare la crima dela Sarajevo, care i-a dovedit vinovăția Sârbilor, și, de-aseenea, din cauza atitudinii „extrem de provocatoare“ a lui Pașici, a diplomației și a presei sârbești¹⁾

Or, tot în această privință, *Emil Ludwig* se întreabă: ce a putut influența asupra sufletului, asupra creerului său, atât de puternic? Și Ludwig găsește două explicațiuni foarte realiste:

1) Poate că Tisza spera, grație războiului, să câștige alegerile, cari, cu toate milioanele de coroane, cheltuite cu scopuri de corupție, amenințau, periculos, oligarhia dela Budapesta.

2) Poate că s'a lăsat mișcat de verii săi, mari proprietari feudali, cari ar fi dorit mult să profite de asasinatul prințului moștenitor, pentru a combate pe concurenții lor periculoși,.... porcii sârbești!²⁾

Iată cum este judecat Tisza de Emil Ludwig.

Prințul Lichnovsky despre rolul lui Tisza.

Acum să vedem ce zice *Prințul Lichnovsky*, distinsul ambasador german dela Londra, în momentul declarării războiului, pe care Poincaré îl califică: „*le plus pacifique des Allemands.*“³⁾

¹⁾ Ibid., pag. XIV—XV.

²⁾ Emil Ludwig, opt. cit., pag. 61—2.

³⁾ Poincaré, op. cit., vol. IV, pag. 102.

Asquith, scrie despre *Lichnovsky* că „era un om extrem de simpatic, de maniere foarte agreabile, foarte ospitalier, care s'a adaptat, repede și cu multă spontaneitate, obiceiurilor, bizare ale Englezilor. Inșă el era ceva mai bun. *Prințul Lichnovsky iubea, sincer, pacea și nutrea dorința arzătoare de-a lichida toate chestiunile pendinte, între Germania și Marea Britanie.* După câte se poate judeca, el înțelegea că pericolul, cel mai real și imediat, nu venea din „încercuirea“ țării sale — ci din orientarea sa politică, care se scufunda în mlaștinele intereselor, ambițiunilor și intrigilor balcanice ale Austriei. În timpul conferenței ambasadurilor din 1913, la Londra, el a jucat un rol util, fără a cădea sub dependența cuiva. *Dacă sincerele eforturi și excelențele intențiuni ale lui Lichnovsky nu au dus decât la eșecul tragic, pe care-l cunoaștem, aceasta se datorează, fără îndoială, faptului că a fost totdeauna ținut la distanță de persoanele ce conduceau politica germană la Berlin și că aceștia nu l-au pus, niciodată, la curent, cu veritabilele lor scopuri.*¹⁾

Emil Ludwig l-a descris pe *Lichnovsky* cam tot așa, prinzând și caracteristicile sale psihologice: Manifestând tot atâta simpatie, pentru țara unde era în misiune, ca și pentru patria sa, prințul *Lichnovsky* semnala, totdeauna, consecințele periculoase ale construcției flotei germane, față de Anglia, și combătea inclinarea Germaniei pentru Austria. Faptul de-a fi preferat Anglia, Austriei, nu a fost o greșală decât întrucât *Lichnovsky* nu a parvenit la primul loc, de unde singur nu mai era posibil să se modifice cursul politicii germane. Mai independent, decât colegii săi, în urma rangului, averii sale și prieteniei împăratului, care-l tutuia, prințul a încercat să facă politică, ca și cum ar fi fost la centru, nu la periferie. Astfel a sporit numărul dușmanilor săi în administrație și a împiedecat eforturile prietenilor săi. El era considerat ca un diletant, pentru că nu era nici un funcționar prusiac, cu micimile și virtuțile sale, nici veritabilul șef tehnic al unei misiuni; *pentru că el avea idei. El cunoștea factorii istorici ai forței Angliei și ai slăbiciunii Austriei și experiența sa personală îi confirmau concepțiunile.* Cu toate că era mare proprietar în Austria, familia sa nu era iubită acolo, și aceasta încă din timpul tatălui său. În vreme ce, la Londra, se aprecia atitudinea sa și felul său de-a proceda.

*„Lichnovsky este primul, care a vorbit ca un European, în desbaterea Viena-Berlin.*²⁾

În curajoasele și sincerele sale Memorii, publicate sub titlul : „*Pe drumul spre abis*“, Prințul *Lichnovski* reproduce

¹⁾ *Asquit*, op. cit. pag. 125—6.

²⁾ *Ludwig*, op. cit., pag. 118—9.

trei din rapoartele sale diplomatice, care descriu atmosfera din Londra, în timpul crizei ce a urmat după atentatul dela Sarajevo.

În primul său raport, adresat „*An das Auswärtige Amt*” și expedit din Londra, la 16 Iulie 1914, Lichnovski scrie: „*Times*”-ul de astăzi aduce un articol de fond, despre Austria și Serbia, și condamnă cu cea mai mare asprime, atitudinea provocatoare a presei din Belgrad, care a înstrăinat, cauzei sârbești, simpatiile Europei civilizate. Gazeta așteaptă o sollicitudine voluntară a guvernului sârbesc, la lămurirea crimei și garanții contra unei sprijiniri continuate a mișcării revoluționare.¹⁾

În al doilea raport, trimis „*an den Reichskanzler von Bethmann-Hollweg*”, din Londra, în ziua următoare, adică la 17 Iulie, Lichnovsky arată că „*Westminster Gazette*”-ul din aceeași zi, aduce un articol de fond, care se distinge prin lămurirea, calmă și obiectivă, a contrastului austro-sârbesc. Cunoscută fiind relațiile amicale între editorul ei, *Mr. Spender* și *Sir Edward Grey* (ministrul de externe), se poate presupune că vederile ministrului nu au fost fără influință la redactarea lui, și că „repetatele mele conversațiuni, cu el, au contribuit la aceea de-a se ține seamă de dreptul Austriei la o satisfacție.”

În fine, al treilea raport, plecat din Londra la 20 Iulie, tot „*an das Auswärtige Amt*”, menționează că „la vizita mea de astăzi, am înțeles din expresiile lui *Sir E. Grey* că el judecă, încă, optimistic conflictul austro-sârb și că el crede într'o soluționare pacifică a chestiunii.”²⁾

Amintind, în însemnările sale, scrise imediat după reîntoarcerea sa din Londra, în August 1914, și intitulată „*England vor dem Kriege*”, — *Lichnovsky* arată că, la început, a găsit, atât la guvern cât și în presa londoneză, deplină înțelegere față de punctul de vedere austriac, care a pătruns, prin știrile dela Viena și Budapesta, în opinia publică și care au fost completate, prin comunicările *contelui Mensdorff* (ambasadorul austro-ungar la Londra).

În sfârșit, *Lichnovsky* declară, limpede și categoric, că „abia discursul războinic al contelui *Tisza* a adus neliniște în opinia publică.” („*Erst die kriegerische Rede des Grafen Tisza brachte Unruhe in die öffentliche Meinung.*”)³⁾

Prin urmare, *elementul decisiv*, asupra stării de spirit la Londra, a fost *tonul belicos al lui Tisza*.

1) *Fürst Lichnovsky, Auf dem Wege zum Abgrund. Londoner Berichte, Erinnerungen und sonstige Schriften.* Dresden, 1927. Zweiter Band, pag. 240.

2) *Lichnovsky, op. cit., vol. II. pag. 248—9.*

3) *Lichnovsky, op. cit., vol. I, pag. 42.*

Czernin despre politica externă a Ungariei.

Dacă *Lichnovsky* a fost, poate, singurul mare diplomat al Germaniei, care avea intuiția clară, în judecarea politicii europene, și simțul proporțiilor de forțe reale, — egalul lui, în monarhia austro-ungară, a fost *contele Ottokar Czernin*.

Ca ministru plenipotențiar la București și ca ministru de externe la Viena, unde a luat succesiunea lui *Burian*, — *Czernin* a pătruns toate secretele complicate ale acțiunii diplomatice austro-ungare și, mai ales, rolul determinant, jucat de *Buda-pesta* și de *Tisza*.

În memoriile, publicate sub titlul „*Im Weltkrieg*“, *Czernin* amintește, înainte de toate, faptul bine cunoscut, atât din numeroase alte scrieri cât și din scrisorile lui *Tisza* amintite mai sus — anume că *Tisza* a fost contra războiului (la început), nu din tendințe pacifiste adevărate („*nicht aus allgemein pazifistischen Tendenzen*“), ci de aceea pentru că era de opinie că o politică de alianțe, înțelept condusă, ar putea să întărească, într-o mare măsură, forțele monarhiei. În special, el revenea, în cursul discuțiilor, la *Bulgaria*, care era încă, atunci, neutrală și pe care ar fi voit să o câștige, înainte de a începe războiul.¹⁾

Pe urmă, *Czernin*, analizează funcțiunea controlului asupra politicii externe, care era executată, în monarhia austro-ungară, de *Delegațiuni*.

În afară de aceea, mai exista în *constituția maghiară* prevederea că primul-ministru maghiar este responsabil, în fața țării sale, pentru politica externă și, prin urmare, „*politica externă a monarhiei este a se conduce prin înțelegerea între ministrul de externe și președintele de consiliu maghiar*.”

Așa încât depindea de personalitatea Primului-ministru maghiar aplicarea acestei prevederi. *Încă sub Burian*, a intervenit situația că toate telegramele și știrile, chiar și cele mai secrete, fură comunicate, imediat, contelui *Tisza*, care, pe urmă, exercita o influință asupra tuturor deciziunilor și procedurilor tactice. *Tisza* avea o capacitate de muncă cu totul „*eminentă*“. El găsea totdeauna timp, pe lângă multiplele sale afaceri de resort, să se ocupe, foarte intensiv, de politica externă. *De aceea era necesar să-l câștige pentru fiecare pas*. Prin urmare, controlul politicii externe era îndoit: prin *Delegațiuni* și prin președintele de consiliu maghiar.

Premisa necondiționată a unei asemenea „*duble guvernări*“ („*Doppelregierung*“), ar fi fost ca primul-ministru maghiar să privească toate chestiunile din punctul de vedere al întregii mo-

1) *Ottokar Czernin, Im Weltkrieg, Wien, 1919, pag 15—6.*

narhii și nu dintr'unul „maghiaro-centric.“ Asta era o premisă care lipsea la Tisza, ca și la toți Ungurii. Tisza nu o nega. „*Mi-a spus adeseori*“, zice Czernin, „*că el nu cunoaște alt patriotism decât cel maghiar.*“ Prin aceasta, însă, el vedea toate evenimentele într'o lumină falsă (*dadurch allein aber sah er alle Vorgänge im schiefen Lichte.*) Niciodată nu ar fi cedat un metru pătrat din Ungaria.

Însă nu a ridicat nici o obiecțiune contra proiectatei cesiuni a Galiției. Ar fi lăsat mai bine să se nimicească lumea întreagă decât să predea Transilvania. („*Er hätte lieber die Welt zu Grunde gehen lassen, als Siebenbürgen herzugeben.*“) Însă, față de Tirol nu arăta absolut nici un interes.

Făcând abstracție dela aceasta, el lăsa să se aplice alte norme față de Austria, decât față de Ungaria. El nu voia să admită ca să intervină, în Ungaria, nici cea mai mică modificare a situației interne, „*da dieselben nicht unter äusseren Drucke stattfinden dürften.*“

Când, sub presiunea grijilor de alimentare, Czernin a cedat dorințelor ucrainene și a comunicat, cabinetului austriac, dorința ucraineană referitoare la împărțirea Galiției, — Tisza s'a declarat perfect de acord. Însă, nu a mers mai departe. S'a opus fiecărei lărgiri a monarhiei, pentrucă, prin aceasta, s'ar fi slăbit influența maghiară. Deaceea a fost, toată viața lui, un adversar al soluției austro-poloneze și un dușman de moarte al ideii trialiste. El voia să admită Polonia, în cel mai bun caz, numai ca o provincie austriacă. *El nu voia să admită nici chiar alipirea României la Ungaria, pentrucă, prin aceasta, s'ar slăbi elementul maghiar.* I se părea exclus ca să admită pe Sârbi la mare, pentrucă voia să aibă produsele agrare sârbești, atunci când avea nevoie de ele. Nici nu voia să aibă „o poartă deschisă pentru porcii sârbești“, pentrucă nu voia ca aceștia să influențeze prețul porcilor maghiari.

Tisza mergea cu ingerințele lui mai departe : el ținea strict la paritate, în ce privește ocuparea posturilor diplomatice din străinătate. Czernin, însă, nu se putea ține strict, de aceasta. „Când credeam pe Austriacul X mai capabil, zice Czernin, decât pe Ungurul Y, trebuia să-l iau, cu toată disparitatea ce intervenia.“

„Această ingerință, legal motivată, însă inexecutabilă și insuportabilă în timp de războiu, a dus la diferite conflicte, între Tisza și mine (Czernin)“. („*Diese legal begründete, aber im Kriege undurchführbare und unerträgliche Ingerenz hat zu verschiedenen Konflikten zwischen Tisza und mir geführt.*“)

„Cât de des nu i-am reproșat că, prin nenorocitul său „*Puszta-Patriotismus*“ își sapă, el singur și nouă tuturor, mor-

mântul“. Inșă, nu-l puteai schimba. Era încăpăținat și de neînduplecat, ca nimeni altul, și cea mai mare greșală a sa a fost aceea, că a rămas toată viața lui, prins în mrejele acestei politici meschine de bisericuță. („*Er war starr und unbeugsam wie nur einer und sein grösster Fehler war der, dass er zeit-lebens in dem Banne dieser kleinlichen Kirchturmpolitik gefangen blieb*“). — Politica sa de rezistență rigidă a fost una din cauzele principale ale descompunerii Ungariei.

Ca om și ca bărbat a fost remarcabil. Păcatul strămoșesc maghiar al mentalității sale, toate prejudecățile și greșelile gândirii maghiaro-centrice, l-au stricat. („*Die maghiarische Erbsünde seiner Denkungsart, alle Vorurteile und Fehler magyarozentrischen Denkens verdarben ihn.*“)

Ungaria și constituția ei, dualismul, au fost în războiu, „*unul din nenorocirile noastre*“ („*eines unserer Unglücke*“.)

„*Politica maghiară a cultivat, în timpul lui Aehrenthal și al lui Berchtold, diferendele sârbești, a făcut orice alianță cu România imposibilă, a executat, în timpul războiului, blocada de foamete contra Austriei, a împiedecat fiecare reformă internă, și, în fine, a distrus frontul, în ultimul moment, prin egoismul meschin și miop al lui Károlyi.*“

Pe urmă, Czernin mai dă următoarea anecdotă, dacă poate fi așa numită, din cauza notei sale tragi-comice: „*În timpul războiului, mi-a spus odată un Ungur, la reproșurile mele, că trebuie să admit cel puțin un lucru, anume: de Unguri putem fi siguri, pentru că ei sunt puternic legați de Austria. — Da — am răspuns eu (Czernin) — Ungaria este puternic legată de noi, însă așa ca o piatră, pe care și-a legat-o, de gât, un om ce se înecă.*“

Din toată experiența sa, Czernin concludă că „*dacă nu am fi pierdut războiul, ar fi devenit inevitabilă o luptă, pe viață și pe moarte, cu poporul maghiar, pentru că nu se poate concepe nici o constelațiune europeană, care să poată fi conciliată cu aspirațiunile și planurile de dominațiune maghiară.*“ („*Wenn wir den Krieg nicht verloren hätten, so wäre nacher der Kampf auf Leben und Tod mit dem magyarischen Volke unvermeidlich gewesen, weil sich gar keine vernünftige europäische Konstellation denken lässt, welche mit den maghiarischen Aspirationen und Herscherplänen unter einen Hut zu bringen gewesen wäre.*“) ¹⁾

Iată verdictul nimicitor al unuia dintre cei mai buni cunosători ai lui Tisza. Intreaga politică a dictatorului maghiar este demascată, în toată goliciunea ei. Este una din criticile cele mai

1) Czernin, op. cit. pag. 183—188.

aspre și una din condamnările cele mai severe ce s'a adus contra aceluia, pe care revizionistii maghiari îl prezintă ca pe îngerul pacifist al Europei.

Poza de inocență martirizată a Ungariei ciuntite devine o ridicolă ironie în lumina adevărată a criticismului lui Czernin.

Czernin, Tisza și România.

Contele Czernin mai prezintă, încă, pentru noi Români un deosebit interes și prin faptul că a fost reprezentantul diplomatic al dublei monarhii la București. În această calitate, a reușit să cunoască, bine și obiectiv, substratul adevărat și fondul tăi-nuit al raporturilor româno-maghiare și, în deosebi, atitudinea lui Tisza față de România.

„Imediat după ocuparea postului meu” scrie Czernin, — „am avut prima convorbire cu Tisza, care convorbire a fost foarte serioasă. Tisza mi-a dezvoltat: *Presupunerea să cedăm teritoriul unghuresc (în Transilvania) sau chiar și numai gândul unei reforme interne maghiare, impuse în favoarea naționalităților, ar fi absolut indiscutabile.* Conferința dela Londra din 1915 a luat „deciziuni nebune” („*wahnsinnige Beschlüsse*”), care nu vor deveni, niciodată, realități. Inșă, intențiunea de distrugere a Antantei trebuie frântă prin forță” (*der Vernichtungswille der Entente sei jedoch nur mit Gewalt zu brechen*)¹⁾

Czernin observă că, numirea sa ca ministru la București, a ridicat o furtună în parlamentul maghiar. Cauza „scandalizării” („*Empörung*”), în urma numirii lui Czernin, a fost o broșură, scrisă cu câțiva ani mai înainte, în care a atacat politica maghiară, adevărat, sub o formă destul de violentă. Czernin apăruse punctul de vedere că o politică de oprimare a națiunilor nu se va putea menține, mult timp, și că Ungaria va putea să aibă un viitor, numai dacă va rupe, definitiv, cu această politică și dacă va acorda națiunilor deplina egalitate. („*Ich hatte den Standpunkt verteidigt, dass eine Politik der Unterdrückung der Nationen sich auf die Dauer nicht halten lassen und Ungarn nur eine Zukunft haben könne, wenn es definitiv mit dieser Politik breche und den Nationen die volle Gleichberechtigung einräume*”).²⁾

Obstacolul raporturilor, într'adevăr, strânse, între Viena și București, a fost chestiunea „pan-românească” („*die grossrumänische Frage*”), adevăc dorința Românilor de-a realiza unirea națională cu frații lor din Transilvania. Bine înțeles, punctul de vedere maghiar era diametral opus, acestei dorințe. Este interesant și caracteristic, pentru situațiunea de atunci, — scrie Czernin, —

¹⁾ Czernin, op. cit., pag. 35.

²⁾ Czernin, op. cit., pag. 104.

„că, în curând după ocuparea postului meu în România, Nicolae Filipescu mi-a făcut o propunere în sensul ca România să fie unită cu Transilvania, și această întreagă Românie-Mare, unită, să intre într'un raport cu Austria cam așa cum e Bavaria față de Imperiul german“

„Mărturisesc sincer“ — scrie Czernin, — „că m'am legat de această idee, cu amândouă mâinile, pentru că odată ce era lansată dintr'o direcție, care, totdeauna și cu drept cuvânt, era considerată ca cea mai dușmănoasă monarhiei, atunci nu exista nici o îndoială că elementele moderate ale României i s'ar fi atașat, cu o satisfacție și mai mare.“

Din nenorocire, această idee a eșuat, în prima ei fază, din cauza opoziției celei mai categorice și severe a lui Tisza („*Leider scheiterte dieser Gedanke an dem schroffsten und schärfsten Widerstande Tizas*“). Împăratul Francisc-Iosif și-a însușit, complet, punctul de vedere al lui Tisza și a fost absolut exclus să ajungi ceva cu argumente (*es war ganz ausgeschlossen mit Argumenten etwas zu erreichen*).¹⁾

„Trebuie să constat expres,“ — afirmă tot Czernin, — „că dacă nu s'au creat condițiunile politice, necesare pentru o intervențiune a României, aceasta nu trebuie pusă în sarcina ministrului de externe de-atunci, — ci unui „Vis major,“ care s'a opus, acțiunii, sub forma unui veto maghiar. Maiorescu ar fi putut să fie câștigat, pentru o asemenea cooperațiune, numai prin aceea ca România să primească o bucată din Statul maghiar. Datorită atitudinii absolut recalitrante „Ballplatz“-ului, teritoriul nu a fost niciodată precis fixat. *Însă ar fi fost vorba cam de Transilvania și de o bucată din Bucovina*. Nu pot să afirm dacă Burian, în cazul când ar fi fost liber de alte influențe, ar fi atacat sau nu acest plan. *Este, însă, sigur că chiar dacă ar fi dorit mult să acționeze, nu ar fi fost în stare a trece acest proiect prin Parlamentul maghiar*. Conform constituției, Parlamentul maghiar era suveran în Statul maghiar. Iar, fără întrebuițarea forței armate, Ungaria nu ar fi putut fi determinată să cedeze părți din propriul ei Stat. *Or, este evident că ar fi fost imposibil, în timpul războiului mondial, să se provoace un al doilea conflict armat, între Viena și Pesta. Colegul meu german, din acel timp, von dem Busche (ministrul german la București), împărtășea, pe deplin, opinia mea că Ungaria trebuie să aducă o jertfă teritorială, pentru a facilita intervenția României.*“

După această importantă declarație, Czernin arată că *cesiunea Bucovinei s'ar fi putut realiza, pentru că Stürgkh nu-i*

1) Ibid., pag. 107—8.

era opus. Însă, aceasta singură, nu ajungea Românilor. — Era perfect evident că opoziția, contra unei cesiuni a Transilvaniei, venea dela Ungaria.

Pe urmă, Czernin face o altă destăinuire : „Am trimis, atunci, un om de încredere, la Tisza, care i-a explicat situația și care l-a conjurat, în numele meu, să facă concesiunea. Tisza s'a purtat, foarte rezervat, față de emisarul meu. *In schimb, mi-a scris o scrisoare în care-mi declară, odată pentru totdeauna, că o cesiune voluntară de teritoriu maghiar este exclusă: „wer immer es versuchen sollte, auch nur einen Quadratmeter ungarischen Bodens zu nehmen, auf den wird geschossen.“*

Refuzul maghiar se explică prin două motive :

1) În primul rând, Ungurii erau adversari chiar și numai ideii unei cesiuni din teritoriul lor propriu ;

2) În al doilea rând, ei *nu credeau* — până în ultimul moment, — că România nu va rămânea, în nici un caz, permanent neutră și că Austro-Ungaria va avea de luptat *contra* României, dacă nu o câștigă, la timp.

„Tisza a combătut, totdeauna, pesimismul meu, în această privință“ — mărturisește Czernin — „și, până în ultimul moment, a crezut că România nu va „îndrăzni“, să ne atace. Numai așa se explică faptul că Românii au putut, la intrarea lor în Transilvania, să ne surprindă așa de mult și să cucerească depozite atât de bogate“.1)

În fine, Czernin ne mai face o serie de confesiuni interesante, referitoare la perioada păcii separate cu România, când conducea politica externă a monarhiei, în calitatea sa de ministru al afacerilor străine.

La 27 Februarie 1918, Tisza i-a predat lui Czernin o „*Pro-memoria*“ cu rugămintea să i-o arate Împăratului. În acest document, Tisza declară textual : „*Leider kann Rumänien aus diesem Kriege nicht so geschwächthervorgehen, wie es sowohl die Gerechtigkeit, als das berechtigte Interesse der Monarchie erheischen würde.*“2)

Aici, Czernin aduce un frumos omagiu rezistenței eroice a armatei române la Mărășești, care, cu toate că era ign. rată sau neglijată de Tisza, a exercitat o influență determinantă și favorabilă României, la încheierea pă. ii.

Iată cuvintele elogioase ale lui Czernin, care, venite dela un adversar leal, prezintă o valoare istorică : „*Es muss hierbei erwähnt werden, dass die in vielen Kreisen (auch Tisza) verbreitete Auffassung, als wenn die Rumänen ganz am Ende ihrer Kraft gewesen wären und daher alle Bedingungen hätten annehmen müssen, eine gänzlich falsche war. Die Rumänen*

1) Czernin, opt. cit., pag. 138—141.

2) Czernin, opt. cit., pag. 325.

*standen in sehr starken Stellungen, die Moral ihrer Armee war eine ausgezeichnete, und bei den letzten grossen Angriffe von Marasesci hatten sich Mackensens Truppen blutige Köpfe geholt“.*¹⁾

În fine, trebuie să reproducem, câteva extrase, din procesul verbal al negocierilor de pace dela București („*Protokoll über die Friedensverhandlungen im Bukarest*“) — pentru a lămuri, complet, atitudinea maghiară și, în special, a lui Tisza și Wekerle, față de România.

Iată traducerea, după textul original, publicat, ca un apendice, la Memoriile lui Czernin: „Din partea maghiară s'a ridicat categoric, în legătură cu negocierile de pace, dorința unor rectificări de frontieră, care să împiedece sau, cel puțin să îngreuneze repetarea incursiunii Românilor din 1916, în Transilvania — dorință ridicată cu toată opoziția ministrului de externe (Czernin).

„Guvernul maghiar era de părerea că Parlamentul va face cele mai mari dificultăți unei păci, care, în acest punct, nu va corespunde dorinței generale și bărbați de stat maghiari, conducători, chiar și din partidele de opoziție, au declarat că *rectificarea frontierei este o conditio sine qua non a păcii*. Așa vorbeau, înainte de toate, *Tisza și Wekerle*.

„Cu toată atitudinea aceasta, categorică, *ministrul de externe*, în deplină înțelegere cu Împăratul, încă înainte de începerea tratativelor, la mijlocul lui Februarie, s'a pus pe punctul de vedere că pretențiunile de frontieră nu pot constitui un obstacol, la încheierea păcii. Chestiunea rectificărilor de frontieră urmau, deci, să fie susținute numai într'atât, *întrucât acesta se poate realiza în baza unei înțelegeri leale, care să nu împiedece, pe viitor, raporturi amicale cu România*.

„*Ungaria privea această atitudine conciliantă a ministerului de externe, cu o crescândă neplăcere*. — Când s'a constituit cabinetul Marghiloman, cu toată opoziția vie a guvernului maghiar, s'au redus pretenziunile de frontieră ale Austro-Ungariei, cu ceva mai mult decât jumătate.

„Însă, în ziua următoare, aceasta a fost respinsă de guvernul maghiar. Abia după ce s'a intrat din nou în legătură telegrafică cu Împăratul și cu Wekerle, s'a putut obține asentimentul tuturor factorilor competenți, pentru un compromis, care, de-altcun, era considerat, în Ungaria, de către cercuri largi, ca insuficient“...²⁾

¹⁾ Czernin, op. cit., pag. 355.

²⁾ Czernin, op. cit., pag. 413—4.

Din aceste destăinuiri, putem trage concluzia că Viena era dispusă a face unele concesiuni teritoriale, chiar însemnate. În schimb, Budapesta era, categoric și violent, opusă oricărei concesiuni. Astfel, acțiunea împăciuitoare a lui Czernin s'a frânt de stânca masivă a încăpăținării lui Tisza, care s'a manifestat, și mai violentă, la negocierile de pace.

Prin urmare, *Tisza este de trei ori vinovat.*

Întâiu, pentru că, *înainte de războiu, a aplicat o politică violentă de oprimare și de exploatare a naționalităților din Ungaria.*

Al doilea, pentru că *a pregătit războiul mondial, a contribuit, activ și hotărîtor, la declararea lui și a devenit animatorul războinic al Ungariei.*

Al treilea, pentru că, *în decursul războiului, a fost un șovinișt extremist și intransigent, care nu admitea, nici cea mai mică concesiune, popoarelor oprimate, din hibridul regat al Sf. Ștefan.*

Iar politica vinovată a lui Tisza nu era decât expresiunea sentimentelor și intențiunilor colective a castei feudale dominante, care conducea destinele Ungariei.

În aceste condițiuni, sancțiunea istoriei nu era inevitabilă. Era ceva putred, în Europa, ce trebuia să dispară.

BCU Cluj / Central University Library Cluj
„Omul bolnav al Europei.”

Eminentul savant scandinav, *Dr. Rudolf Kyellén*, fost deputat în Parlamentul suedez și profesor la universitatea din Upsala, — a publicat, în cursul războiului (în 1915), o carte, extrem de interesantă și lucidă, care tratează, sintetic, *„Problemele politice ale războiului mondial.”*

Kyellén, prin calitatea sa de neutral, în timpul războiului, și prin autoritatea sa de mare cunoscător al vieții internaționale, prezintă deosebite garanții de imparțialitate în aprecierea cauzelor războiului mondial.

Vorbind, în cadrul „problemelor etnopolitice” despre *problema raselor*, *Kyellén* susține că dacă Asia turcească este principala cauză geo-politică a războiului mondial, — atunci *centrul de gravitate etno-politic zace în monarhia habsburgică.*

„*Cheia întregii situațiuni*”, zice *Seton Watson* (ilustrul publicist și profesor englez, filo-slav și filo-român, cunoscut la noi și sub pseudonimul de *Scotus Viator*), — *„zace în Austro-Ungaria.”*

Și *Kyellén* pronunță, în câteva șiruri concentrate, profeția descompunerii monarhiei: „Altceva nici nu se poate aștepta, pentru că Statul acesta întreg prezintă o unică insultă a prin-

cipiului naționalităților, așa cum am mai declarat-o aceasta, în cartea mea despre „Marile Puteri ale Presentului.”¹⁾

Ca o rămășiță din zilele Statului teritorial medieval, monarhia habsburgică a trecut în epoca Statului național. Puterile moderne, sunt fiecare, în parte, o căsătorie creștină, între un Stat și o națiune principală. Monarhia habsburgică, apostolică și prea-creștină, apare ca o căsătorie mormonă între un Stat (sau chiar două, dacă socotim și Ungaria) și 9 națiuni, pentru a le aminti numai pe acelea, care sunt absolut independente! Aceasta se răsbună printr'o pace familiară tulburată.

Intreaga lume a putut să observe aceasta în istoria modernă a monarhiei. Cearta între națiuni nu mai lua sfârșit. Nu e de mirat că lumea a început să considere Austro-Ungaria ca pe al doilea „Om bolnav” al continentului (primul era Turcia) și să speculeze asupra moștenirii.

„In ziua în care problema balcanică va fi soluționată. Europa va fi așezată, inevitabil, în fața problemei austro-ungare”, — scria Albert Sorel, în 1902. După 11 ani, situațiunea era creată. Nu mai lipsea decât lichidarea datoriilor mici, între moștenitori, în Peninsula balcanică, și iată că se împlinește, prin războiul mondial, profeția istoricului francez.

Politica, pe care a desfășurat-o Austro-Ungaria, în timpul războiului balcanic, — când a renunțat, fără rezistență, la visurile ei de Salonic, și când a lăsat să i se închidă poarta spre Turcia, — a apărut lumii ca un semn de slăbiciune conștientă și a contribuit să stingă „amintirile manifestației de tărie, — de-altcum discutabile, — cu prilejul „anexiunii.”

Astfel, chestiunea austriacă a venit acum, la ordinea zilei, ca al doilea act, în tragedia istoriei mondiale, al cărei prim act a fost războiul balcanic din 1912—13.

„Și aceasta este o afacere pe viață și pe moarte.” Faptul, că o întregă mare Putere a fost miza jocului, poate să fie straniu. Inșă, este așa. Avem dovezi mult prea clare, din contextul lucrurilor și din declarațiile tuturor părților, pentru a mai avea dreptul să ne îndoim. Astfel, vedem că *Seton Watson*, după ce a fixat, ca primul scop al războiului, separațiunea celor cinci iridente (în total cu 20 milioane de locuitori), — ridică întrebarea „dacă dubla monarhie poate fi înlocuită” și răspunde că Puterile Aliate învingătoare „vor încheia, acest proces, printr'o autopsie temeinică.” Venerabila monarhie trebuie să înceteze a mai exista („*cease to exist*), zice *Namier*. Europa nu poate fi reconstituită fără desmembrarea („*cannot be reconstituted without the dismem-*

1) Este opera fundamentală a lui *Kyellén*, tradusă în nemțește sub titlul „*Grossmächte der Gegenwart*” și publicate la *Teubner* în 1914.

berment“) a acestui Stat, după cum zice *Wickham Steed*¹⁾ (poate unul din cei mai mari ziariști englezi, în domeniul politicii externe un distins istoric diplomatic și un prieten personal al Regelui Edward VII ; după ce a fost corespondent al ziarului „*Times*“ la Viena, timp de vreme îndelungată, este considerat ca un adânc cunoscător al situației politice din Europa Centrală).

„*Omul bolnav*“ al Europei, care constituia „o unică insultă a principiului naționalităților“, prin faptul că era un strigoiu „din zilele Statului teritorial medieval“, — trebuia să sucumbă sub loviturile naționalismului, democratic și modern, victorios. Așa a grăit suedezul Kyellén, în 1914 și în 1915.

Conferința de pace dela Paris nu a făcut decât să procedeze la „*autopsia radicală*“, despre care vorbea Seton-Watson. Constatările ei sunt cuprinse în documentul istoric al tratatului dela Trianon.

Se poate susține că tratatele internaționale nu sunt eterne. După cum nu este nimic etern în lumea aceasta. Inșă, un singur lucru are caracterul finalității externe: moartea.

Și monarhia bicefală a Austro-Ungariei este moartă. Requiescat în pace ! Pentru că din cenușa ei, s'a născut o nouă viață, mai bună, mai dreaptă, mai trainică !

* * *

Din materialul istoric risipit, pe care l-am expus, în cele ce preced, — se pot reconstitui elementele constitutive ale unei crime internaționale, care a provocat o tragedie mondială. Istoria și-a pronunțat sentința ei implacabilă, ale cărei sancțiuni sunt ireparabile.

Revizionismul maghiar — în lumina istoriei politice și diplomatice, — iese grav compromis. Am citat numai părerile unui Chélar, Poincaré, Fischer, Ludwig, Lichnovsky și Czernin, ale căror scrieri pot fi admirabil utilizate, într'o viitoare campanie antirevizionistă. Evident, materialul documentar, al istoriei politice și diplomatice, este mult mai bogat, decât cel indicat aici. Cu bibliografia restrânsă și cu spațiul limitat ce ne stă la dispoziție, nu am putut trasa decât un cadru vag și incomplet, care trebuie umplut, cu multă îngrijire și pricepere.

Bineînțeles, apărarea contra revizionismului nu se poate reduce numai la o controversă de istorie. Anti-revizionismul va trebui să se sprijinească pe un complex solid de argumente juridice, etno-politice, geo-politice, social-politice și pacifiste. Vom încerca să schițăm numai câteva din ideile generale ale acestor argumente :

1) Dr. Rudolf Kyellén: „*Die politischen Probleme des Weltkrieges.*“ Übersetzt von Dr. Friedrich Stieve, VII Auflage, Berlin. 1918, pag. 77—80.

1) **Argumentul juridic**: *Dreptul internațional a consacrat, prin analogie, o normă din dreptul intern al Statelor civilizate. Anume, tratatele între două sau mai multe națiuni, ca și contractele între doi sau mai mulți indivizi, au un caracter sacru și inviolabil. Prin semnarea tratatului s'a creat un „vinculum juris.” Unul din principiile cele mai importante ale dreptului ginților este principiul intangibilității tratatelor.*

Numai așa se poate crea o ordine de drept, stabilă, în societatea Statelor. Din anarhia internațională, care a precedat războiul mondial, nu se poate forma o societate mondială, — organizată și pașnică, — decât prin respectul, scrupulos și devotat, al convențiilor încheiate între diferitele națiuni. Organizarea juridică a păcii este una din problemele mari ale timpului nostru.

O revizuire a tratatelor nu se poate concepe decât prin consimțământul, liber și neinfluențat, al părților contractante. Autonomia viinței trebuie să fie suverană.

Se poate, însă, obiecta că normele dreptului internațional sunt, încă, în faza unor nobile și pioase deziderate. Absența sancțiunilor coercitive fac iluzorii intențiunile celor mai buni juriști. Asta este o exagerare. Pentrucă multe infracțiuni, la dreptul internațional, s'au răzbunat în istorie.

Totuși, chiar și în materie de tratate internaționale, argumentul pur juridic, nu ar fi, poate, absolut convingător, dacă nu ar fi coroborat de alte argumente, pe care le vom aminti, în cele ce urmează.

2) **Argumentul etno-politic**. *Născută din misterioasele resorturi sufletești ale limbei și tradiției comune, ideia națională a triumfat, dela revoluția franceză din 1789 până la tratatele de pace din 1919, aproape în toată lumea. Concepția patrimonială a suveranității medievale a făcut loc teoriei victorioase a suveranității naționale. Națiunile și-au cucerit dreptul suveran de-a se guverna liber, după limba și tradiția lor. Repercusiunile acestei transformări se manifestă nu numai în domeniul constituțional, ci și pe planul internațional.*

Or, monarhia habsburgică a fost o construcție hibridă, care a suprimat cele mai elementare drepturi de libertate și suveranitate a națiunilor. Volume mari s'ar putea scrie despre persecuțiile Ungurilor contra celorlalte popoare. Amintirile lor trăiesc, adânc săpate, în memoria celor ce au suferit jugul tirăniei maghiare.

Tratatul dela Trianon a făcut mai mult decât să repare o nedreptate istorică: el a restabilit un echilibru etno-politic, eliberâna popoarele subjugate, care nu mai puteau tolera un regim perimat, ce constituia o pată de rușine a civilizației moderne.

Ruperea acestui nou echilibru etno-politic, printr'o revizuire a

tratatelor, poate avea consecințe incalculabile, care ar amenința pacea și liniștea Europei.

3) **Argumentul geo-politic.** Insinuarea persistentă a revizionistilor că prin ciuntirea Ungariei s'ar fi distrus echilibrul economic al Europei Centrale și s'ar fi promovat adâncirea crizei mondiale, este absurdă și imaginară. Ungaria nu a fost, niciodată, o autarhie, adică o unitate economică independentă.

Ungaria a fost și este un Stat agrar. Or, prin tratatele de pace, ea a pierdut tot numai provincii agrare. Criza economică ar fi tot atât de mare, într'o Ungarie agrară, fie ea mare sau mică.

Refacerea economică a Europei Centrale nu poate să vină dela o reconstituire a Ungariei de ieri ci numai dela o federalizare, care să combine forțe agrare cu forțe industriale. Numai atunci se vâ crea un organism geo-politic armonios.

De-altcum, criza economică este planetară. Ea a atacat însăși bazele sistemului actual. O revenire a prosperității colective nu se mai poate aștepta decât dela transformări fundamentale.

4) **Argumentul social-politic.** Secolul nostru este dominat de un puternic și dinamic curent social, după cum secolul trecut a fost străbătut de curentul liberalismului democrat. Totuși, nici parlamentarismul constituțional și nici radicalismul social nu a isbit să înghită ultima epavă a feudalismului medieval: Ungaria! Nici Kossuth Lajos și nici Kun Béla nu au reușit să distrugă casta aristocratică a latifundiarilor maghiari, care stăpânește viața, economică și socială, a Ungariei.

Or, este incontestabil că la rădăcina Tratatului dela Trianon se găsesc cauze social-economice, adânci și grave. Naționalitățile Ungariei de ieri au fost exploatate, sub forma unei iobăgii nemiloase. Nu li se tolera nici o posibilitate de ridicare, socială și economică. Chiar fără războiul mondial și tratatul dela Trianon, violenta acțiune de oprimare trebuia să provoace o inevitabilă reacțiune de eliberare.

Iată pentruce, restaurarea Ungariei vechi este o imposibilitate economică și socială. Provinciile eliberate, au gustat din binefacerile unor culturi libere și au creat civilizațiuni viguroase și entusiaste, care pot ținea piept cu Ungaria. Dar mai presus de toate, este inimaginabil ca, în locul democrațiilor tinere, cu reformele lor electorale, agrare și sociale, — să se restaureze un sistem anacronic de exploatare aristocratică și feodală.

O astfel de restaurație ar produce cea mai violentă și unanimă rezistență colectivă.

5) **Argumentul pacifist.** După istovitorul războiu mondial, umanitatea este însetată de pace. Criza economică a pauperizat și a distrus toate țările lumii. Astăzi, oamenii încep să-și dea seama că se impune o colaborare pașnică între popoare. În loc de certuri și conflicte, ne trebuie o cooperațiune internațională.

Ideia revizionistă, cu toate aparențele ei pacifiste, cuprinde un germene periculos de conflagrație europeană. Tratatete de pace au creat un echilibru politic, economic și social, — a cărui eternitate poate fi discutată, — însă a cărui realitate va fi apărută, până la cușite.

Revizuirea tratatelor ar redeschide o epocă lichidată de grozave nemulțumiri, de sângeroase revolte și de apărare disperată. Răul, a cărui reparare se încearcă prin revizuirea tratatelor, ar naște un alt rău, infinit mai mare, decât dacă s'ar menține tratatele.

În loc de revizionism, de șovinism, de revanșă și de vendetă, — popoarele Europei vor trebui să cultive pacifismul, federalismul, cooperarea și înțelegerea.

Numai astfel vom avea pace și prosperitate.

Am amintit numai cinci argumente — cel juridic, etno-politic, geo-politic, social-politic și pacifist, — care ar putea servi pentru a corobora drepturile istorice câștigate ale Statelor succesoriale din fosta monarhie. Argumentarea apărării s'ar preta la o dezvoltare mult mai amplă și impresionantă.

Printr'o acțiune concertată a diplomațiilor, a instituțiilor culturale, științifice, etnologice, istorice și economice, — între cele trei State ale Micii Înțelegeri, — s'ar putea începe o campanie de combatere a revizionismului, care nu mai trebuie să întârzie.

La orice atac revizionist trebuie să se răspundă printr'o apărare antirevizionistă. Numai așa se va convinge Europa și America despre adevărata situațiune din Europa Centrală.

Propaganda antirevizionistă va trebui să fie, însă, întărită și prin progresul politic, social, economic, administrativ și cultural al Statelor succesoriale. Prin reforme radicale și progresiste, printr'o conștiință civică luminată, prin ridicarea standardului de viață a masselor, se pot obține succese mult mai mari, decât printr'o acțiune publicistică și retorică.

Date precise, statistici clare, fapte controlabile vor fi mijloacele, cele mai sigure și eficiente, de apărare și de combatere.

Tratatul dela Trianon trebuie menținut și apărut ca o cucerire definitivă a democrației constituționale și a libertății sociale, care va asigura cea mai sigură cale a viitorului progres, în Europa Centrală.

